

Violència sexual i de gènere

Ana Isabel Cerezo Domínguez

PID_00189344

Els textos i imatges publicats en aquesta obra estan subjectes –llevat que s'indiqui el contrari– a una llicència de Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada (BY-NC-ND) v.3.0 Espanya de Creative Commons. Podeu copiar-los, distribuir-los i transmetre'ls públicament sempre que en citeu l'autor i la font (FUOC. Fundació per a la Universitat Oberta de Catalunya), no en feu un ús comercial i no en feu obra derivada. La llicència completa es pot consultar a <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/legalcode.ca>

Índex

Introducció.....	5
Objectius.....	6
1. Conceptualització.....	7
2. Magnitud del fenomen: incidència, prevalença i evolució.....	9
3. La transculturalitat de la violència contra la dona.....	12
4. Característiques interaccionals de la violència contra la dona-parella.....	14
5. Models teòrics.....	19
6. Factors de risc.....	23
7. Conseqüències psicològiques per a les víctimes.....	31
8. Respostes institucionals i estratègies d'actuació enfront de la violència contra la dona.....	35
Resum.....	45
Exercicis d'autoavaluació.....	47
Solucionari.....	49
Glossari.....	50
Bibliografia.....	51

Introducció

La violència de gènere se sent com un problema social present i reconegut en la nostra societat. Perquè això hagi estat possible s'ha hagut de produir un canvi de mentalitats profund, conseqüència d'una modificació notable de les pautes de comportament familiar, i també del paper que correspon a la dona en la societat en el qual, sense cap dubte, han coadjuvat institucions socials molt diverses. Aquest canvi d'actituds ha fet possible la visibilitat d'un fenomen desconegut fins fa amb prou feines uns anys. Afortunadament, ja s'ha produït la flexió cultural precisa perquè es pugui afirmar que som davant d'un comportament clarament desvalorat socialment, inacceptable amb caràcter general i, per això mateix, criminal.

Això representa un avenç clar, però el problema no ha cessat i és necessari redoblar els esforços perquè amb el temps es converteixi en un fenomen social residual.

Objectius

En els materials didàctics d'aquesta assignatura, l'estudiant trobarà les eines bàsiques per a assolir els objectius següents:

- 1.** Conèixer conceptes i termes estrictament relacionats amb la matèria objecte d'estudi.
- 2.** Quantificar la incidència de la violència de gènere.
- 3.** Analitzar longitudinalment el fenomen.
- 4.** Conèixer les principals característiques associades a la violència de gènere.
- 5.** Familiaritzar-se amb algunes teories explicatives del fenomen.
- 6.** Reconèixer els factors de risc per a assolir el nivell de predicció del fenomen.
- 7.** Posar en context les respostes que l'Estat proporciona per pal·liar la violència contra la dona-parella.

1. Conceptualització

La Llei orgànica 1/2004, de 28 de desembre, reguladora de mesures de protecció integral contra la violència de gènere (BOE, de 29 de desembre del 2004) introdueix, en el primer article, el terme **violència de gènere** per descriure la situació de violència a la qual es pot veure sotmesa una dona per una relació de domini i control per part d'un home.

Cal començar establint una diferenciació entre **violència i agressió** en el marc de les relacions de gènere, ja que la violència de gènere no és únicament agressió física. No es poden deixar de banda aspectes quotidians menys visibles de la violència.

Per això, el concepte de *violència de gènere* inclou diferents situacions típiques com agressions físiques, agressions sexuals, mutilació genital femenina, tràfic de dones, explotació sexual o assetjament sexual a la feina, entre d'altres, que no sempre es contextualitzen en l'àmbit domèstic, és a dir, que es produeixen amb independència del tipus de relacions interpersonals que mantinguin agressor i víctima, que de vegades són de tipus sentimental, familiar, d'amistat o simplement inexistents.

De la mateixa manera, no es pot obviar que hi ha certes situacions de violència en l'àmbit familiar que **no troben explicació en el rol de gènere**.

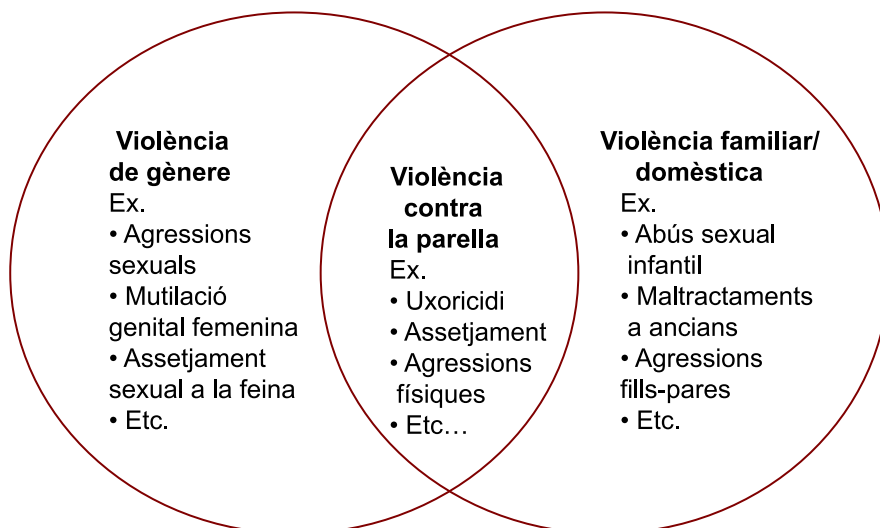
Per exemple, maltractaments a homes grans, maltractaments a homes en el si de la parella, abusos sexuals a nens, agressions de fills a pares, entre d'altres.

Ambdós termes, *violència de gènere* i *violència domèstica* o *familiar*, són confosos moltes vegades (figura 1). Això és lògic quan el cas de violència més representatiu en ambdós contextos, tant per la seva prevalença com per la seva intensitat, és precisament aquell en el qual la víctima és la dona i en el si de la parella.

Per això considerem més adequat utilitzar el terme *violència contra la dona-parella* per a fer referència a la violència exercida per un home que sosté o ha sostingut un vincle conjugal, de parella o sentimental, més o menys estable i durador, amb una dona.

Aquest concepte combina elements propis de la violència de gènere i de la familiar o domèstica, però en té d'altres d'específics que provenen de la relació particular (sentimental i íntima) que mantenen o han mantingut els membres de la parella (Campbell, 1995).

Figura 1

Violència de gènere, violència contra la dona-parella i violència familiar: intersecció dels tres fenòmens

La violència contra la dona-parella és un conjunt complex de diferents tipus de comportaments violents, actituds, sentiments, pràctiques, vivències i estils de relació entre membres d'una parella (o exparella) íntima que produeix danys, malestar i pèrdues personals greus a la víctima. Aquesta violència no solament és un sinònim d'agressió física sobre la parella; és un patró de conductes violentes i coercitives que inclou els actes de violència física contra la parella, però també el maltractament i abús psicològic, les agressions sexuals, l'aïllament i control social, l'assetjament sistemàtic i amenaçador, la intimidació, la coacció, la humiliació, l'extorsió econòmica i les amenaces més diverses.

Totes aquestes activitats, que es poden combinar i estendre en el temps de manera crònica, tenen com a finalitat sotmetre la víctima al poder i control de l'agressor.

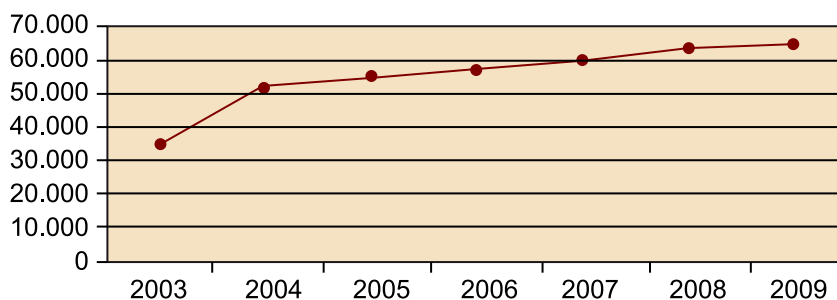
En general, i sense que hi hagi intervenció, és una violència **recurrent i repetitiva**. En alguns casos, segueix un procés d'escalada de la freqüència i gravetat que produeix danys i seqüeles greus a la víctima i que, fins i tot, en pot arribar a causar la mort. En qualsevol cas, sempre **afecta el benestar i la salut** de la víctima i la del seu entorn immediat (Campbell, 1995; Echeburúa i Corral, 1998; Salber i Talliaferro, 2006; Andrés Pueyo, 2008).

2. Magnitud del fenomen: incidència, prevalença i evolució

La varietat de formes que adquireix la violència contra la dona-parella en dificulta el tractament homogeni, la consideració legal i també la cerca de solucions vàlides i acceptables per part dels agents socials implicats en la seva eliminació. Un exemple d'això el tenim en la simple estimació de l'**extensió del fenomen**.

Les estadístiques de prevalença estan molt afectades per les imprecisions en la definició de les formes de violència. Així, les denúncies interposades per dones al llarg d'una dècada ens n'indiquen un increment progressiu (figura 2). Una interpretació fàcil d'aquesta evolució ascendent fa pensar en l'èxit de les campanyes de sensibilització dirigides a les víctimes ocultes. No obstant això, no es pot obviar la hipòtesi que apunta que el motiu pot ser més aviat a causa de les contínues reformes legals en aquesta matèria (Cerezo, 2006).

Figura 2. Evolució de les denúncies per violència contra la dona-parella (2003-2009)

Font: elaboració pròpia feta a partir de les dades de denúncies procedents del Ministeri de l'Interior

L'augment més destacat de denúncies es va produir a partir de l'any 2003, coincidint amb l'adaptació, en l'estadística del Ministeri de l'Interior, de la **Llei orgànica 14/99**, de 9 de juny, de modificació del Codi penal de 1995, en matèria de protecció a les víctimes de maltractaments i de la **Llei d'enjudiciament criminal**. A partir d'aquest any es comença a incloure en la qualificació de maltractament domèstic altres delictes i faltes com detencions il·legals, amenaces, coaccions, tortures, violació de domicili, agressions sexuals, corrupció de menors i incapacitats, calúmnies, coacció a la prostitució, etc. A més, a partir d'aquest any, la relació de cònjuge engloba separats, divorciats, companys sentimentals, excompanys sentimentals, parelles i exparelles.

Aquest increment de denúncies contrasta amb les dades aportades per les enquestes de victimització a dones. Segons dades de la **Macroenquesta del maltractament contra la dona**, duta a terme per encàrrec de l'Institut de la Dona durant els anys 1999, 2002 i 2006 (MTAS, 2007), la prevalença de la violència contra la dona ha disminuït. Mentre que se situava entorn del 12,4% el 1999, va disminuir fins a un 10,9% l'any 2002 fins a aconseguir un 9,6% el 2006. El

2011 la Delegació del Govern per a la violència de gènere va publicar una quarta macroenquesta d'acord amb un conveni amb el Centre d'Investigacions Sociològiques (CIS). A diferència de les tres macroenquestes anteriors, la recollida de dades s'ha fet, per mitjà d'una entrevista personal a una mostra de vuit mil dones. El percentatge de dones que declaren haver estat víctimes de violència de gènere alguna vegada en la vida ha estat del 10,9%. Això permet estimar que una mica més de dos milions de dones poden estar essent víctimes d'aquests comportaments violents al nostre país. Entre aquestes dones estarien en l'actualitat en situació de maltractament gairebé 600.000 dones (el 3% del total d'entrevistades) i haurien sortit d'aquesta situació més d'1.560.000 (el 7,9% del total d'enquestades).

Aquesta dada coincideix, en part, amb dues enquestes més dutes a terme en l'àmbit acadèmic els anys 1999 (Medina-Ariza i Barberet, 2003) i 2006 (Calvete, Corral i Estévez, 2007). Ambdues enquestes són comparables en utilitzar el mateix instrument d'avaluació: la *conflict tactics scale* revisada (CTS2) de Straus adaptada a l'espanyol.

Taula 1. Prevalença de la violència contra la dona parella a Espanya segons els estudis de Medina-Ariza (2003) i Calvete i altres (2007)

Tipus de violència	Medina i Barberet (2003)	Calvete i altres (2007)	Diferència (%)
Psicològica	42,52	71	+ 28,48
Psicològica greu	15,21	23,6	+ 8,39
Física	8,05	16,2	+ 8,15
Física greu	4,89	6,6	+ 1,71
Sexual	11,48	29,4	+ 17,92
Sexual greu	4,7	2,8	- 1,9
Lesions	5,76	3,8	- 1,96
Lesions greus	2,23	1,6	- 0,63

Una anàlisi general de les dades de la taula 1 descobreix que la prevalença ha augmentat de manera important i per a aquest període temporal en cinc modalitats. Aquestes són: la violència psicològica lleu i greu, la violència física lleu i greu, i la violència sexual lleu (aquesta de manera molt alarmant, un 17,92%). Per contra, la violència sexual greu, les lesions i les lesions greus han disminuït per al mateix període. En la nostra consideració, aquestes dades reflecteixen dos fenòmens diferents sobre l'evolució de la violència contra la dona-parella que poden ser paradoxals.

Quant a les dades de les escales que augmenten, creiem que solament reflecteixen un increment aparent de les formes de **violència menys greus**. Aquest augment reflecteix una sensibilitat més gran per a identificar i qualificar millor certs successos quotidians com a violents (que anteriorment no tenien aquesta consideració) i també més facilitats en la seva exposició i denúncia.

En els casos de **violència sexual greu**, en les **lesions** i en les **lesions greus**, ens trobem amb un descens de la prevalença, que té una altra explicació més nítida. Pensem que es tracta d'un descens genuí de les formes greus de violència per dues raons:

- aquest tipus de successos és menys susceptible de passar desapercbut ja que, en general, és objecte freqüent d'intervenció sanitària (i també policial) i, per tant, les dades d'autoinforme són més vàlides, i
- coincideix amb la situació de descens de la violència greu (assassinats i violència física greu) que es detecta a països del nostre entorn sociocultural en els quals s'han pres mesures explícites i generals de lluita contra la violència contra la dona (Catalano, 2007).

Prevalença de la violència contra la parella

Altres dades de prevalença de violència contra la parella (VCP) obtingudes en estudis específics, com el dut a terme per Fontanil i altres (2005), xifren la prevalença de la VCP a Espanya en un 20%. Així mateix, Ruiz-Pérez i altres (2006) estimen la prevalença de la VCP, en un estudi de detecció i cribatge de VCP en l'àmbit de l'atenció primària, en un percentatge del 30% al llarg de la vida i del 17% l'últim any.

3. La transculturalitat de la violència contra la dona

La violència de gènere no és exclusiva del nostre entorn cultural. Els comportaments violents entre persones que mantenen o han mantingut una relació afectivosexual són freqüents a tot el món. Es pot afirmar que la violència contra la dona-parella és un fenomen social que no té fronteres, una pauta omnipresent en moltes cultures o, el que és el mateix, un problema gairebé universal.

Amb tot, hi ha factors socioculturals molt variats i diferents als diversos països que impedeixen establir un consens sobre el que s'ha d'entendre per **violència masculista**. Per això és difícil dur a terme estudis de caràcter transcultural. La violència contra la dona-parella pot ser entesa de diferent manera depenent del context cultural, tradició, configuració familiar, organització social i costums d'un país o ètnia. D'aquesta manera, no en totes les cultures aquestes conductes violentes són reprotxables.

En alguns pobles primitius, la violència contra la dona-parella és un comportament absolutament normal, i es percep com una forma habitual de conducta, fins al punt de constituir una mostra d'amor, de manera que la dona es pot sentir rebutjada per la seva parella si no li pega sovint. Aquest dret de l'espòs de pegar a la seva dona també es manifesta, clarament, en algunes cultures orientals com la islàmica, en la qual s'ha d'utilitzar com a càstig marital davant comportaments de desobediència de l'esposa.

Però la diversitat cultural no existeix únicament entre fronteres. Les societats industrialitzades es caracteritzen en l'actualitat perquè són estructuralment diverses, això és, perquè inclouen una gran varietat de cultures heterogènies. Això permet que l'investigador pugui analitzar les diferències transculturals sense haver-se de traslladar a altres països, sens dubte, amb algunes excepcions. Sembla que les dones immigrants víctimes de la violència per part de les seves parelles procedents de cultures on el maltractament és socialment acceptat, una vegada abandonat el país de procedència no justifiquen el comportament agressiu. Un altre assumpte és que decideixin fer pública la seva situació. A aquesta conclusió arribem en un estudi fet a l'Institut de Criminologia de la Universitat de Màlaga:

L'alta incidència de violència de gènere en aquestes dones (en el nostre estudi, marroquines) amb relació a les dones autòctones es veu afavorida per les **condicions d'aïllament** especials a les quals es veuen sotmeses: desconeixen l'idioma, ignoren el funcionament de l'Administració de justícia i dels serveis socials d'assistència i ajuda a les víctimes. En definitiva, depenen de manera més específica, tant econòmicament com psicològicament, de les seves parelles (Durán, Cerezo i García, 1998).

Citació

L'Alcorà, sura 4, versicle 34: "Els homes tenen autoritat sobre les dones en virtut de la preferència que Déu ha donat a uns més que a uns altres i dels béns que gasten. Les dones virtuoses són devotes i cuiden, en absència dels seus marits, del que Déu mana que cuidin. Amonesteu aquelles que temeu que es rebel·lin, deixeu-les soles al llit, pegueu-les! Si us obeeixen no us fiqueu més amb elles".

Kantor i els seus col·laboradors van elaborar un estudi sobre la influència cultural en la incidència de la violència masclista en parelles d'origen hispà residents als Estats Units. En les conclusions destaquen la relació estreta existent entre **violència de gènere i aculturació** (Kantor i altres, 1994).

L'aculturació té lloc quan les persones que emigren a una cultura diferent s'intenten fer seves les normes i els comportaments culturals del país d'acollida.

Van demostrar que com més elevat era el nivell d'aculturació, més violència en la parella. Concretament, els nivells més alts d'aculturació es van produir en els immigrants de segona generació.

Tot això ens fa pensar en la possible relació entre una violència estructural i la violència de gènere, en el sentit que com més elevats siguin nivells de violència en la societat, més gran serà, per tant, la incidència de violència de gènere.

S'ha arribat a afirmar que entre ambdues hi ha una relació positiva de retroalimentació, de tal manera que nivells alts de violència social influeixen en xifres altes de violència de gènere, i viceversa (Strauss, 1996).

Finalment, sorprèn que societats que proclamen drets i llibertats igualitaris en raó del sexe dels seus ciutadans, com és el cas de Suècia, no guardin relació directa amb un índex baix de violència contra la dona-parella. Això es deu al nivell microsocial en el qual es produeix aquest tipus de violència, en què certs valors discriminatoris i culturals perduren i són transmesos de generació en generació.

Violència de gènere en països amb conflictes bèl·lics

Aquesta hipòtesi no es compliria, en canvi, a països amb conflictes bèl·lics, ja que es tractaria d'una situació de tensió temporal no immersa en l'estructura social.

4. Característiques interaccionals de la violència contra la dona-parella

L'elaboració d'estudis sobre la prevalença i distribució de la violència contra la dona ha estat molt beneficiosa per al coneixement descriptiu de la seva realitat i han aportat informacions rellevants sobre els factors de risc. Tot sembla indicar que la violència en la parella presenta unes característiques pròpies diferents d'altres tipus de violència en l'entorn familiar (Alberdi i Matas, 2002). Les conclusions a les quals han arribat es poden resumir de la manera següent:

1) Hàbitat

La violència contra la dona-parella es produeix en tot tipus de poblacions. La distribució de dones víctimes de maltractaments és bastant similar a la distribució de la població femenina adulta. En les poblacions de més de 50.000 habitants és on, en general, es produeix una declaració més gran de violència (MTAS, 2006). Això pot ser conseqüència de la concentració superior de població, d'una consciència més gran dels seus drets o fins i tot d'una xarxa més gran de centres d'atenció i ajuda a aquestes dones.

2) Començament del maltractament

Malgrat que el mite que els actes de violència solen sorgir amb la deterioració d'una convivència perllongada, els estudis elaborats destaquen que el primer episodi de violència es pot produir durant el festeig o en el primer any de vida en comú (65%) (Medina, 2001).

Durant el festeig, l'agressor, en termes generals, no sol actuar de manera que la víctima pugui témer el que succeirà després; els conflictes existents són semblants als d'altres parelles. Però cal al·ludir al fet que ja llavors s'aprecien en els agressors components masclistes, de domini i control sobre les seves parelles, ja que es tracta de nois extremament gelosos i protectors. Els rols sexuals ja queden marcats en aquests moments. Si té lloc en aquells dies algun acte aïllat de violència física, la víctima tendirà a pensar que ha estat ocasionat per un atac de gelosia i serà interpretat com una mostra més de l'amor que li professa. La víctima s'autoconvenç que tot canviarà quan s'iniciï la convivència.

La violència habitual se sol iniciar, en la major part de les ocasions, durant els primers anys de convivència. La convivència implica un procés de canvis importants, sobretot per a les dones. Normalment, es produeix de manera gradual un aïllament social progressiu de la dona.

No hi ha, per tant, explicacions vàlides ni racionals sobre el motiu pel qual sorgeix la primera reacció de violència física. Qualsevol gest, paraula o actitud servirà per a desencadenar l'acte **violent**. És un episodi que sol ser insignificant, comparat amb els que vindran posteriorment, però que resulta especialment dramàtic. Tant l'agressor com la víctima responen amb cert grau de sorpresa, vergonya i culpabilitat (Benítez, 2004).

No són infreqüents els casos en els quals el primer acte de violència es presenta quan la dona es queda embarassada. Les teories evolutives sobre el desenvolupament familiar solen fer referència als canvis estressants que, en la relació de parella, origina l'embaràs i l'arribada dels nens. Des d'aquesta perspectiva, s'ha entès que l'embaràs constitueix un factor de risc que posa en perill la salut de la dona i del fetus. Els motius pels quals les agressions se solen presentar o augmentar durant aquest període poden ser diversos.

- En primer lloc, la debilitat física i emocional de la dona encinta la fa especialment vulnerable, ja que la seva capacitat de defensar-se o d'abandonar l'agressor es pot veure disminuïda a causa de l'embaràs.
- En segon lloc, els agressors extremament gelosos es comencen a sentir abandonats perquè el centre d'atenció de la dona és el descendent.

3) Tendència a la repetició: el cicle de la violència

El maltractament cap a la dona-parella és una violència continuada, en la qual l'objectiu no és una lesió, sinó la **submissió**, i el seu pronòstic és de perpetuació. El conflicte és un mecanisme de dominació unidireccional i no requereix cap tipus d'acció o reacció per part de la víctima perquè es produeixi. Aquesta és una violència continuada i latent que es manifesta periòdicament. Si s'agreuja la violència habitual o davant d'alguna amenaça de pèrdua de control, es pot arribar a ocasionar la mort de la víctima.

La violència contra la dona-parella es produeix de manera circular i repetitiva (Walker, 1989); es poden diferenciar tres fases:

- període d'**acumulació o construcció de tensió**;
- període de **violència**, i
- període de **contrició o penediment**. Aquest cicle de la violència pot transcórrer en unes hores o durant un període de temps més llarg. Així mateix, la repetició d'aquest cicle es pot produir l'endemà o amb el transcurs dels anys.

Sembla demostrat que, una vegada que s'ha produït un cicle de la violència, la probabilitat que n'apareguin episodis nous en el futur és molt alta. Trencades les inhibicions relacionades amb el respecte a l'altra persona, la utilització de la

violència com a estratègia de control de la conducta se sol fer cada vegada més freqüent. El patiment de la víctima, lluny de constituir-se en un revulsiu de la violència i de suscitar una empatia afectiva, es constitueix en un disparador de l'agressió. Ara bé, és possible que la freqüència de violència física disminueixi amb el temps per a donar pas a un abús emocional continuat. Això en la mesura que el maltractador té prou amb l'ús d'aquests actes per a mantenir el control de la relació.

4) Motius de la permanència amb l'agressor

Si bé en el cas del maltractament a persones grans o menors la raó de la permanència és evident atesa la situació de vulnerabilitat, desprotecció i falta d'autonomia, la societat es continua preguntant què reté una dona adulta per a continuar convivint amb el seu maltractador. Avui dia, amb el suport institucional que la societat proporciona a aquestes víctimes, sembla incomprendible que es continuï convivint amb parelles violentes. Qualsevol raonament lògic apunta l'abandó immediat de la parella quan sorgeix la violència en la relació. De fet, els primers estudis psicològics en aquest camp van pretendre atribuir a aquestes dones trets masoquistes. Només amb una anàlisi detinguda d'aquestes relacions es poden explicar les raons que fan que una dona no abandoni el seu agressor. Alguns dels motius d'aquesta permanència estan lligats a les creences sexistes de les mateixes dones adquirides durant el procés de socialització:

a) La dependència econòmica

En les víctimes que no tenen mitjans econòmics per a mantenir-se de manera autònoma, aquest fet pot ser determinant en la seva decisió de no trencar la relació. Al mateix temps, la manca de prou formació professional que presenten dificulta la independència econòmica i promou l'absència de recursos socials.

b) La dependència emocional

En situacions de desequilibri de poder en les quals la persona en posició de superioritat és ocasionalment violenta, les que tenen menys poder tendeixen a adoptar la perspectiva de l'agressor sobre elles mateixes, de manera que perpetuen un cicle d'autoestima escassa i dependència que crea un vincle emocional fort amb l'agressor. Això explica que les dones maltractades habitualment s'enganyin a elles mateixes idealitzant el maltractador i tenint fe que canviarà. Es fan còmplices del victimisme de l'agressor. Els fan llàstima i pena. Creuen que la força de l'amor ho pot tot i, si perseveren en la seva conducta, aconseguiran que el maltractament finalitzi. Estan fermament convençudes que són imprescindibles per a evitar que caiguin en l'abisme. Empren, per a això, tots els recursos disponibles per a aturar el maltractament.

c) L'existència de fills petits

Moltes dones maltractades consideren que la família és un valor absolut en si mateix i que s'ha de mantenir costi el que costi. Creuen, per tant, en la necessitat que els fills han de créixer i madurar emocionalment amb la presència ineludible d'un pare i d'una mare. Això es produeix, especialment, si la parella exerceix el maltractament únicament i més intensament amb la dona.

Igualment consideren que elles soles no poden tirar endavant els fills. La separació comporta un empobriment de la dona, per la qual cosa els serveis que amb el seu sou, en cas que en tinguin, poden oferir als fills (pis, escola, vacances) són substancialment inferiors (Larrauri, 2003). Un altre motiu al·legat per a no abandonar l'agressor és la por de perdre els fills. No són infreqüents les amenaces de l'agressor en aquest sentit, que li assegura que si l'abandona li pot fer molt de mal privant-la dels fills.

d) La por a les represàlies

L'agressor pot generar una por real en la víctima tan gran que la dissuadeixi d'abandonar-lo. D'aquesta manera, el maltractador aconsegueix atemorir la dona, amb el missatge explícit o implícit que, si el deixa i se n'aparta, patirà conseqüències greus (la mort, la pèrdua dels fills, represàlies contra altres membres de la família, etc.). A més d'aquestes amenaces la víctima pot percebre, arran dels casos referits en els mitjans de comunicació, que una dona maltractada, quan se separa de l'agressor, corre el risc de ser assetjada, d'experimentar vexacions psicològiques, de sofrir lesions greus o fins i tot de ser assassinada (Cerezo, 2000).

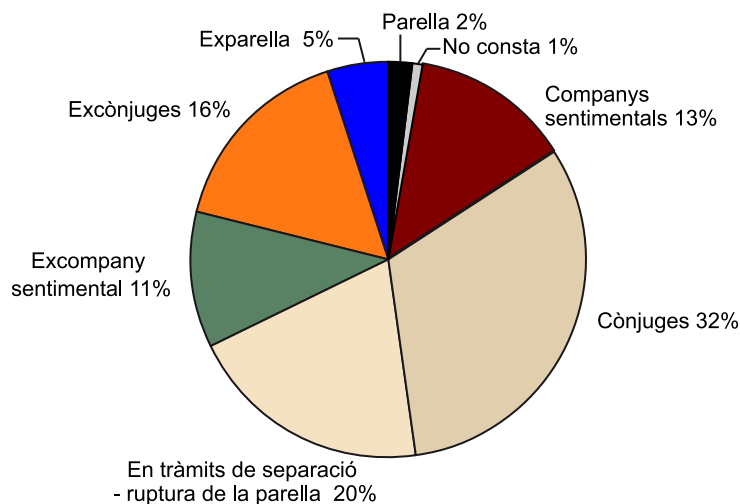
5) Ruptura de la convivència

La relació de parella comporta la presa d'una decisió enèrgica i complexa. La presa de decisions constitueix un procés dinàmic, subjecte a canvis en el temps, que està subjecte a l'avaluació subjectiva dels costos i beneficis de la relació de parella. L'abandonament definitiu serà precedit, normalment, per diversos abandonaments temporals. Si la decisió s'adopta en aquest moment i no amb anterioritat, es deu a una sèrie de circumstàncies. Hi ha un moment en què la víctima s'adona que hi ha un problema que no pot solucionar per si sola. En últim terme, la decisió de ruptura sorgirà si la víctima és capaç de respondre afirmativament aquestes dues preguntes: **estaré millor fora de la relació?** i **seré capaç de sortir-ne amb èxit?** Aquesta decisió sol coincidir amb una gravetat superior de la violència, quant a intensitat i freqüència no sols respecte a ella sinó, principalment, si es produeix cap als fills.

6) El maltractament pot perdurar o fins i tot iniciar-se després de la convivència

La major part de les agressions produïdes a l'entorn de la parella tenen lloc en **situacions de separació** (52%) (Calvo García, 2004). Aquest és un fenomen que està augmentant últimament i que indica que, en molts d'aquests casos, la ruptura de la relació no significa necessàriament la fi de l'abús. Al contrari, les dones divorciades o separades constitueixen actualment un grup de risc.

Figura 3. Relació de l'agressor amb la víctima en supòsits de violència contra la dona per la seva parella ($n = 9.235$ sentències durant els anys 2000-2002)

Font: Calvo García (2004)

El maltractament pot perdre quan s'ha exercit una posició de superioritat sobre la parella.

La pèrdua de poder sobre la víctima sol produir una reacció violenta en el maltractador, que es resisteix a perdre'n el control.

Però el maltractament també pot aparèixer per primera vegada després de la ruptura de la convivència. En aquest cas, l'explicació sembla estar més aviat en les múltiples dificultats per a acceptar la ruptura.

La frustració que apareix després d'una separació es pot traduir en episodis violents.

5. Models teòrics

Durant els últims vint anys, diferents macroteories han intentat determinar els factors estructurals que desencadenen comportaments violents de l'home cap a la dona-parella. Per tal de facilitar-ne la comprensió, i seguint la classificació tradicional de Gelles i Straus (1979), les explicacions sobre l'etiologia de la violència de gènere es poden resumir en tres: teories que es basen en **factors individuals**, teories **socioculturals o estructurals**, i les que **combinen ambdós factors**.

1) Les **teories individuals** parteixen de la premissa que la persona que delinqueix és diferent de les altres; el factor que la diferencia de la resta és de caràcter individual. Segons aquestes teories, és en aquest factor diferencial on rau l'explicació última del comportament delictiu. D'acord amb aquestes teories, la conducta violenta que caracteritza els maltractadors de gènere trobaria la seva causa en determinades característiques personals com un impuls agressiu innat a causa de nivells alts de testosterona o malformacions cromosòmiques, o fins i tot a causes lligades a una personalitat psicopatològica de l'agressor.

2) Enfront de les teories individuals, sorgeixen les explicacions **socioculturals o ideològiques**, que es basen en la idea que la causa de la violència de gènere es deu a l'**estructura social**, a la discriminació que durant segles ha patit la dona, en definitiva, al domini de l'home sobre la dona en la societat.

La causa de la discriminació de la dona en l'entorn familiar sorgeix de la forma d'organització familiar més estesa: la **patriarcal**. La posició subordinada de la dona enfront de l'home a casa és mantinguda per una ideologia que emfatitza la superioritat masculina afavorida pel mite que ell és qui treballa fora de casa i de la importància d'aquesta feina, ja que és remunerada econòmicament a diferència de la que fa la dona a casa. A canvi de la seguretat econòmica que l'home aporta a la família, la seva parella ha d'estar disposada a complir la seva part de l'acord: atenció i sexe. Aquesta concepció sobre la dona és la que faria que els homes consideressin les dones objectes de la seva propietat i que abusessin d'aquest domini.

La teoria feminista o del patriarcat

La teoria feminista o del patriarcat sorgeix dels moviments feministes de mitjan segle XX, que posen en relleu que hi ha dones que pateixen maltractaments per part de les seves parelles. S'assenyala que la posició subordinada que sempre ha ocupat la dona en la societat és la que permet que sigui l'objecte sobre el qual es dirigeix la violència masculina, especialment a casa. Així, doncs, es denuncia que la violència de gènere és una manifestació de les relacions de poder històricament desiguals entre els sexes, que han comportat el domini de l'home sobre la dona i la seva discriminació consegüent en la societat i, especialment, en l'entorn familiar.

Segons aquesta teoria, l'home utilitza la violència quan no pot mantenir la seva superioritat masculina per altres mitjans, és a dir, l'ús de la força assumeix una manca instrumental, de manera que és el mitjà per aconseguir mantenir el rol de lideratge en la família.

Encara que en l'actualitat el sistema d'autoritat patriarcal està qüestionat atesa la contribució econòmica de la dona a la renda familiar, que està induint a una distribució diferent dels rols de la parella, s'afirma que la desigualtat continua existint de manera estesa.

3) Finalment, hi ha una sèrie de teories que combinen els factors individuals amb els socioestructurals, de tal manera que posen l'accent en explicacions mixtes, com la **frustració** o irritabilitat o l'**aprenentatge de la violència**.

La **teoria dels recursos de Goode** (1971) no és més que una adaptació de la teoria psicològica general de la frustració com a explicativa de les conductes agressives a la violència de gènere. Així, els efectes que un estat de frustració pot tenir en l'aparició d'un procés de còlera en un individu, i el grau necessari d'aquest procés perquè es produeixi alguna forma d'agressió, han estat àmpliament estudiats en psicologia.

La **teoria de la frustració** manté que les persones es veuen impulsades a agredir-ne d'altres quan se senten frustrades.

Aquestes frustracions poden procedir de la incapacitat del subjecte per aconseguir les seves metes o de la no-obtenció de les recompenses que esperava. Quan alguna cosa s'interfereix en l'intent d'aconseguir un fi, l'individu se sent frustrat i aquesta frustració es pot plasmar en alguna forma d'agressió.

D'aquesta manera, Goode explica la causa de la violència contra la dona-parella a partir de la idea que hi ha determinats individus que poden sentir una gran frustració en la seva vida social. Explica que, en la vida diària, determinades persones pateixen una sèrie d'estímuls estressants o tensions derivades de determinats desavantatges econòmics i/o socials. Aquests desavantatges poden consistir en una situació econòmica precària –amb salaris baixos, condicions de treball desfavorables, falta d'oportunitat laboral– o en males condicions de l'habitatge. Qualsevol d'aquestes tensions pot produir, en determinades persones, una desesperació personal d'una entitat tan considerable que desencadenin en conductes violentes. Quan la persona se sent frustrada no es pot esplaïar en el seu entorn social (feina, amics, etc.), sinó que transfereix directament i externament la seva frustració sobre els **objectius més fàcils i vulnerables**: la parella i els fills, el seu entorn familiar més immediat.

Goode combina el factor frustració amb d'altres de caràcter socioestructural, ja que defensa la idea que la família és un sistema social amb una distribució jeràrquica en funció de l'edat i el sexe. D'acord amb la ubicació de cada membre de la família en aquest sistema jeràrquic, es trobaran distribuïts els recursos. Quan el pare fracassa en la possessió de les habilitats o capacitats sobre les quals tradicionalment s'ha afirmat el seu estatus superior, la violència és l'últim recurs que s'ha d'utilitzar per a tractar de mantenir l'autoritat, almenys en l'entorn familiar.

Per tant, l'ús de violència assumeix el caràcter d'un mer instrument per a obtenir un objectiu socialment admès: el lideratge en la família.

Exemple

Determinades investigacions han demostrat que els maltractaments mostren un perfil similar al descrit per Goode en la seva teoria: homes amb un nivell d'autoestima baix que se senten frustrats a la feina, o inferiors als altres, a causa, sovint, d'un nivell educatiu baix o d'algun defecte físic, que veuen satisfet el seu ego per mitjà de la humiliació de la parella.

Els adversaris d'aquesta teoria afirmen que resulta incompleta, ja que les accions agressives no han de ser sempre una conseqüència directa de la frustració, i que la seva aparició pot dependre de nombrosos factors. Així mateix, no tothom ha de reaccionar de manera agressiva davant una frustració, i la seva resposta en pot ser una altra de molt diferent.

Basada en la teoria de l'aprenentatge social, la **teoria de la transmissió intergeneracional** de la violència explica que les pautes de conducta violenta es poden traspasar d'unes generacions a unes altres. Sembla que els nens que creixen a llars on habitualment s'exerceixen actes violents aprenen a comportar-se de la mateixa manera i imiten els comportaments dels seus adults. Aquests nens comencen a desenvolupar les seves pròpies idees sobre com s'han d'expressar les emocions i les reaccions davant diferents situacions. Aquest aprenentatge inclou idees sobre els comportaments propis d'homes i dones, de manera que interioritzen d'una manera determinada els rols d'homes i dones en l'entorn familiar.

Alguns estudis han tractat de demostrar, empíricament, la relació existent entre els maltractaments en la infància i la seva reproducció en l'edat adulta, de tal manera que un bon nombre de persones que exerceixen violència sobre la parella s'han vist exposades a actes violents en les seves famílies d'origen, ja sigui com a víctimes directes o indirectes. Es demostra, per tant, que el rol de l'autor i fins i tot de la mateixa víctima s'aprèn, i els qui han observat o patit aquests episodis violents en la família d'origen tenen més probabilitats de repetir aquests comportaments en les seves famílies futures. No obstant això, no és menys cert que no es pot establir una relació causa-efecte, ja que hi

ha persones que, tot i haver experimentat d'alguna manera violència en les seves famílies d'origen, no reproduïen mai aquests comportaments violents en la vida adulta.

6. Factors de risc

Els factors clàssics de perillositat com la **malaltia mental greu** i l'**historial criminal**, que són els factors predictors més importants de la delinqüència violenta en termes generals, no solen ser presents en els maltractadors, a causa de l'especificitat derivada de la relació que agressor i víctima mantenen o han mantingut (Campbell, 1995; Stith, 2004; Stuart, 2005). Això, naturalment, dificulta la predicció de la reiteració de la conducta violenta (Quinsey i altres, 1998).

Recentment, el Consell General del Poder Judicial ha elaborat un informe sobre el paper que tenen els factors més propis de la perillositat, com la malaltia mental i el consum de drogues, en el cas de la violència de gènere. S'hi indica com de poc adequat resulta basar-se en la potència predictiva d'aquests factors. En aquest informe, que revisa aproximadament unes cinc-centes sentències de violència greu (inclòs l'assassinat) de la parella dictades per les audiències provincials a Espanya, al llarg dels anys 2001-2005, es conclou que és un mite injustificat la idea que el maltractador de la parella és un "boig" o un "alcohòlic". Aquesta conclusió tan contundent ens indica que la perillositat, en el cas de l'agressor de parella, no és un referent destacable.

Un altre índex de perillositat dels delinqüents violents, àmpliament usat en l'activitat forense, és el seu **historial criminal** i **antecedents delictius**. Aquest tampoc no és un tret freqüent entre molts agressors de parella. Aquesta observació, sumada a l'anterior, fa que ens hàgim d'oblidar del diagnòstic forense clàssic de perillositat com a factor predictor que és de la violència greu i fins i tot de l'homicidi. Si la perillositat no és un bon predictor de la violència contra la parella, quins factors permeten fer un pronòstic futur de violència en aquests casos?

Factors de risc de la violència intrafamiliar

El 1986, Hotaling i Sugarman van fer una metanàlisi per identificar els factors de risc de la violència intrafamiliar, en què van analitzar cinquanta-dos estudis cas-control duts a terme entre 1970 i 1985, en els quals van identificar més de noranta-set factors de risc de violència del marit sobre l'esposa. Entre aquests factors de risc, apareixien: haver estat testimoni o víctima de violència de petit o adolescent, el consum d'alcohol i la violència cap a altres membres de la família en la infància. Així mateix, apareixien altres factors de risc com la desocupació, el nivell d'ingressos baix, el nivell baix educatiu aconseguit i la falta d'assertivitat que, com és ben sabut, són factors de risc típics en molts tipus de delinqüència (Redondo i Andrés-Pueyo, 2007).

En funció dels tipus d'estudis (clínic, forenses o epidemiològics), trobem diferents propostes de **factors de risc**. Cadascuna té la seva utilitat i, a més, aporta informacions rellevants i complementàries. Així, el resum de Tjaden i Thoennes (2000) és especialment pràctic a l'efecte probabilístic. Aquestes autores han descrit els factors de risc següents i les *odds ratio* (OR) corresponents per a diferents tipus de violència contra la dona obtinguts en el seu extens estudi epidemiològic.

Odds ratio (OR)

Odds ratio (OR) és un paràmetre que relaciona la probabilitat que s'associïn dos successos relacionats (suïcidi i depressió, violència i sexe, etc.). És un quocient entre la probabilitat que ocorri un succés o que no ocorri. El valor absolut ha de ser més gran d'1 per a ser indicatiu que hi ha un risc.

1) Factors de risc de violència física:

- tenir una parella que realitza agressions verbals habitualment (OR = 7,63),
- tenir una parella gelosa (OR = 2,69),
- haver estat víctima d'abusos en la infància (OR = 2,59),
- cohabitar amb parelles sense relació administrativa formalitzada (OR = 1,40) i
- pertànyer a una minoria o a un grup de persones amb discapacitat (OR = 1,40).

2) Per a la violència sexual:

- la parella realitza amenaces greus (OR = 3,53),
- l'agressor disposa d'armes (OR = 2,53),
- la víctima està en el rang d'edat entre divuit i vint-i-cinc anys (OR = 2,11),
- l'agressor és el marit (OR = 1,69) i
- l'agressor abusa del consum d'alcohol i d'altres drogues (OR = 1,55).

Dobash i Dobash (1984), a partir d'estudis clínics, van descriure la freqüència de les diferents raons que provoquen successos violents entre els membres de la parella. Entre aquestes raons destaquen:

- la gelosia sexual i la "possessivitat" (45%);
- les expectatives sobre el treball domèstic (16%);
- els problemes econòmics i relacionats amb els diners (18%);
- els problemes relacionats amb l'estatus o el rol social (3%);
- el rebuig a les demandes sexuals (2%);
- l'intent d'abandonament per part de la dona (10%);
- les dificultats amb els amics o parents (4%);
- l'abús de l'alcohol per part del marit (6%);
- causes relacionades amb els fills (4%),
- i, finalment, altres raons (3%).

És interessant destacar la convergència d'aquests resultats amb els aportats per la **polícia** a partir dels seus atestats producte de la intervenció en situacions de violència de parella. La policia, en els registres de les seves intervencions, va observar que, en successos greus de violència contra la parella, els antecedents tenien a veure amb:

- gelosia sexual i possessivitat (12%),
- problemes relacionats amb les tasques domèstiques (37%) i
- amenaces o intents d'abandonament per part de la dona (17%).

Els estudis transculturals suggereixen que la gelosia o la infidelitat són presents en la meitat d'aquests successos violents, i que la falta en el compliment de les obligacions de la dona sustenta una altra part de la causalitat d'aquest tipus de violència (O'Leary i altres, 2007; Fagan i Browne, 1994).

Els factors de risc de la violència contra la dona-parella no són únicament individuals i específics dels agressors, i molts depenen de les situacions en què es desenvolupa el conflicte de parella.

Per exemple, Berk, Berk, Loseke i Rauma (1983) van trobar que les mateixes ordres de detenció (en general, la intervenció policial) augmenten la probabilitat que les dones experimentin abusos greus dels seus agressors en resposta a aquestes denúncies, en comparar aquests comportaments amb grups de dones que no havien denunciat les parelles. Aquests estudis també suggereixen que haver conviscut amb un agressor és un factor que augmenta el risc de violència quan la dona decideix abandonar o trencar la relació de parella. El fet d'haver conviscut amb l'agressor no és un factor de protecció de la violència continuada contra la parella (Block, Skogan, Fugate i Devitt, 2001). S'ha estimat que la gelosia sexual desencadena entre un 7% i un 41% dels successos de violència contra la dona (Block i altres, 2000). Aquests autors també refereixen que un 86% de les dones va descriure que les seves parelles eren geloses i que no volien que parlessin amb altres homes ni amb altres dones.

També s'ha demostrat que el **consum i abús de l'alcohol** i, en un grau inferior, d'altres **drogues**, estan associats a tots els tipus d'agressió (Felson i altres, 2007; Wilkinson, 2005). L'ús de l'alcohol en successos i incidents violents està ben documentat (Block i Christakos, 1995), però el significat d'aquesta associació encara continua essent una pregunta empírica (Felson i altres, 2007). El paper que té el consum d'alcohol en la violència contra la dona s'ha examinat com a factor distant i proper (Lipsey i altres, 1997). El problema de la beguda té conseqüències múltiples en les situacions socials, econòmiques i relacionals de les parelles que produeixen un augment de la tensió d'aquesta relació. Tot i que les recerques indiquen, de manera persistent, que el consum d'alcohol és un factor de risc distant per a aquest tipus de violència (Block i Christakos, 1995), noves investigacions indiquen que el consum d'alcohol en situacions de violència es pot convertir en la causa immediata i directa d'aquests successos. Alguns investigadors han plantejat evidències que indiquen que l'alcohol està associat amb la violència física (Walker, 1984; Felson i altres, 2007), mentre que d'altres discuteixen la validesa d'aquests resultats (Berk i altres, 1983; Gelles i Tolman, 1998). Walker (1984) ja va trobar que el consum de l'alcohol és un problema més greu en la violència física contra la parella que el consum d'altres drogues. Però, com que sovint el consum d'alcohol i d'altres drogues és simultani, separar-ne els efectes i establir la contribució de cadascun d'ells és un problema complicat.

Les propostes de causes o factors que provoquen la violència contra la dona varien lleugerament no solament en funció del tipus d'estudi que els identifica (epidemiològic, clínic o criminològic), sinó també segons es refereixin a diferents criteris, com poden ser la violència física, la sexual, la psicològica i fins i tot l'assassinat o l'assetjament no sexual.

Així, veiem que, en el cas d'assassinat, els factors de risc poden ser molt específics i d'efectes ràpids. Belfrage i Rying (2004), en un estudi de cas-control dut a terme amb tots els casos d'assassinats de dones per les seves parelles o exparelles a Suècia, entre 1990 i 1999, per a descobrir els factors de risc que distingeixen les agressions greus contra la parella dels assassinats o intents d'assassinat, van mostrar la importància de les idees suïcides o homicides, la presència d'història biogràfica de trastorn mental greu dels agressors i la demanda de divorci (o separació) com a factors predictors. En contrast amb aquests factors, l'edat, el consum de drogues i la psicopatia eren predictors específics de maltractaments, però no d'assassinat.

Aquesta especificitat dels factors de risc, amb relació al tipus de resultat que cal predir, és molt útil en la tasca pràctica de la predicció de la violència contra la dona-parella i no es pot ometre, ja que, en cada cas individual, ens trobarem amb múltiples factors de risc presents en **diferent grau** i que poden canviar amb motiu de les noves situacions a les quals arribin les relacions de la parella, com a resultat, moltes vegades, de la mateixa dinàmica conflictiva.

Diversos estudis han demostrat que la separació i l'allunyament tenen una influència molt important en una proporció que varia entre el 25% i el 52% dels homicidis de parella (Browne i Williams, 1989; Stout, 1993; Cerezo, 2000). La violència mortal motivada per la separació sol ser immediata i el perill sol cessar quan passa un any de la separació (Wilson i Daly, 1993) i, sovint, ocorre en menys d'un mes (Stout, 1993). Block i Christakos (1995) van trobar que els agressors homes podien assassinar les parelles quan se separaven o amenaçaven d'abandonar-los. Els successos de violència contra la parella són més greus després que els membres de la parella s'hagin separat (Block i Christakos, 1995; Belfrage i Rying, 2004).

Segons estudis que comparen els factors de risc de la **violència letal sobre la no letal**, la separació formal i marxar del domicili (de la víctima o de l'agressor) són factors de risc imminent i molt greu. Amb tot, la separació dels membres de la parella no es pot considerar l'únic predictor d'homicidi, però n'incrementa el risc d'una manera notable (Dobash i altres, 2007).

Nombrosos factors de risc i de naturalesa variada estan relacionats, de manera significativa, amb la violència contra la dona-parella. No obstant això, recentment, en un estudi de modelització multivariat de les relacions que mantenen entre ells els membres de la parella (i en funció de l'agressor i la víctima), elaborat per O'Leary (O'Leary i altres, 2007), s'ha descrit una sèrie relativament petita de tres factors que es relacionen directament amb l'execució d'actes de violència en el si de la parella. Aquests tres factors són:

- la dominància i la gelosia,
- el conflicte o desajustament marital (de parella), i
- els símptomes depressius o de desbordament emocional.

De fet, aquests tres factors recorden els arguments més importants donats per les tres tradicions que han formulat models interpretatius de les causes de la violència de gènere.

- Per a la **tradició feminista**, el control, la gelosia i la dominància masculista ocupen el paper central de la violència de gènere.
- Per a l'orientació més **criminològica**, el motiu central d'aquesta violència són els conflictes de parella que estan ben identificats per mitjà de la variable "ajust marital".
- Finalment, l'enfocament o aproximació **clínic o psicopatològic** emfatitzen el paper de les variables ben representades pels trastorns afectius i emocionals.

Aquestes tres variables potser són, en un sentit de predicció immediata, tan rellevants o més que les llistes que hem comentat, però no convé oblidar que aquests tres factors, a la vegada, formen part d'un embull d'interaccions que es perllonguen en el temps i justifiquen la cronicitat i especificitat de la violència contra la dona-parella.

En general, els estudis que han buscat els factors de risc associats a la violència física o sexual greu i l'assassinat de la parella han resultat bastant eficaços, i han proposat llistes de factors de risc força convergents i útils. No passa el mateix amb el cas de la violència psicològica i els maltractaments emocionals. Els estudis són molt divergents i, en general, poc específics, motiu pel qual es considera la tasca més difícil en el context de la predicció d'aquest tipus de violència. Una altra raó de pes és que el criteri (el resultat) que cal predir té una delimitació molt poc precisa (Kropp i altres, 1995; Hart, 2001) i, en realitat, s'ha avançat molt poc en la predicció d'aquest tipus de violència.

Els factors de risc són característiques associades amb un increment de la probabilitat que succeeixi un fet determinat, ja sigui un acte de violència física, sexual o d'una altra naturalesa. Malgrat que la presència d'un o més factors de risc no indica necessàriament que es produeixi una relació causal determinada, es compleix la probabilitat que un succés, associat als factors de risc, augmenti. El mateix passa amb els **factors protectors**, però al revés; és a dir, la presència d'aquests factors de protecció redueix la probabilitat d'aparició d'un fet determinat. Un resultat habitual, en els estudis de factors de risc de la violència contra la dona-parella, és presentar una llarga llista d'aquests factors que, de vegades, fa falta depurar en funció de la influència ponderal o quantitativa que tenen sobre la probabilitat d'aparició d'un fet violent. La naturalesa i propietats d'aquests factors de risc són molt variades, incloent-hi variables biogràfiques, de personalitat, d'estats psicopatològics, de tipus sociolaboral,

actituds, etc., i entre elles mantenen una xarxa complexa d'interaccions que, de fet, amaguen els vertaders processos i mecanismes generadors dels comportaments d'interès.

Els factors de risc de la violència de gènere s'han anat compilant al mateix ritme que es generaven els estudis empírics que buscaven associacions entre causes i conseqüències d'aquest tipus de violència. Nombrosos i variats factors componen, avui, una llista de factors de risc de la violència contra la dona-parella que tenen un paper de més o menys intensitat en l'inici, manteniment i agreujament de les diferents formes de violència. Aquests factors de risc no són independents entre ells i actuen, diacrònicament i sincrònicament, en la producció dels actes violents i tenen efectes ponderals molt diversos (Stith i altres, 2004).

Un resum complet i exhaustiu dels factors de risc de la violència de gènere, de validesa general per a tots els tipus de violència (física, sexual i psicològica), ha estat presentat recentment, a partir d'una metanàlisi, per Stith i altres (2004). Aquest treball organitza els diferents factors de risc en termes del model de violència contra la dona proposat per Dutton (1995). Aquest model parteix de les insuficiències d'analitzar la violència contra la dona-parella com un fet simple, derivat de les creences patriarcals de l'agressor o de la presència de disfuncions psicològiques de l'agressor, i inclou molts altres factors relacionats amb aquest tipus de violència. Està organitzat en quatre nivells, des del més ampli fins al més restrictiu.

- El primer nivell inclou factors del **macrosistema** (social), que agrupa les creences i els valors ideològics generals de la cultura on viu l'agressor.
- El nivell següent és l'**exosistema** (comunitari), que inclou tot allò que fa referència a les estructures socials, formals i informals, on viu l'agressor i el connecta amb les macroestructures esmentades abans.
- El tercer nivell és el **microsistema** (grup), que es refereix a les variables que estan relacionades directament amb el context de l'abús i les relacions interindividuals de parella.
- Finalment, es proposen les variables del nivell **ontogenètic** (individual), que fan referència específica a la biografia i història del desenvolupament de l'agressor.

Segons aquest model, els nivells estan imbricats entre ells, i el macrosistema és el més incloent i la resta es van agrupant jeràrquicament l'un dins de l'altre. Així s'entenen les influències recíproques (i que actuen al llarg del desenvolupament) que mantenen entre ells. Aquests factors tenen una naturalesa variada: emocionals, actitudinals, etc., malgrat que ocupen nivells d'integració diferents.

Relació amb el model ecològic de Bofrenbenner

Aquesta és una versió revisada del model ecològic de Bofrenbenner, el qual aplica l'anàlisi de l'OMS en el seu estudi sobre violència i salut (Krug, 2002), però específic per a l'organització dels factors de risc de la violència contra la dona-parella.

En la taula 2 es recullen alguns d'aquests factors de risc que tenen més efecte en la variació de la violència contra la dona-parella. El fet que apareguin molts factors influint en el risc de la violència de parella, però que cap no tingui un protagonisme essencial, ens indica que la realitat individual de la violència contra la parella és multicausal. És molt difícil que una sola variable sigui responsable de la variabilitat de l'expressió de la conducta violenta.

Taula 2. Factors de risc de violència contra la parella descrits a partir de la metaanàlisi de Stith (2004)

	Macrosistema	Exosistema	Microsistema	Ontogenètic (individual)
Agressor	• Cultura • Valors socials • Ideologia • Creences socials	• Feina • Nivell educatiu • Estrès laboral/vital • Violència contra familiars (no parella) • Ingressos econòmics • Detencions anteriors • Edat	• Víctima infantil d'abusos • Relacions sexuals forçades • Assetjament • Satisfacció de la parella • Separació de la parella • Control sobre la parella • Maltractament d'animals • Gelosia • Abús emocional i/o verbal • Historial d'agressions sobre la parella	• Abús de drogues il·legals • Odi/hostilitat • Actituds que disculpen la violència contra les dones • Ideologia tradicional en rols sexuals • Depressió • Abús d'alcohol
Víctima	• Cultura • Valors socials • Ideologia • Creences socials	• Feina • Nivell educatiu • Ingressos econòmics • Ajuda social • Edat	• Satisfacció de la parella • Separació de la parella • Nre./presència fills • Violència contra la parella	• Por • Embaràs • Odi/hostilitat • Abús de drogues il·legals • Actitud que disculpa la violència contra les dones • Abús d'alcohol • Depressió

Cal destacar que només s'hi inclouen definicions genèriques dels factors de risc i, així mateix, que els factors poden tenir relacions positives o negatives pel que fa a la VCP. Els factors en negreta són predictors més potents; la seva organització s'ajusta a la classificació de Brofenbrenner (vegeu el text).

En la taula, que és un resum de la que presenten Stith i altres (2004) en el seu treball i l'anàlisi detallada de la qual és molt interessant, hem inclòs els factors de risc més importants de la violència contra la dona-parella associats a l'agressor i a la víctima, i n'hem mostrat els valors d'efecte probabilístic en termes de "grandària de l'efecte", que estan en la publicació original. Aquí s'han obviat i, únicament, s'han mostrat en negreta els que tenen una grandària de l'efecte mitjà o alt. En la predicció probabilística, com és aquesta, els factors de risc solen estar molt correlacionats entre ells i, per això, com a regla general, hem de pensar que la presència de diversos factors és freqüent i determina la probabilitat que el criteri succeeixi, de vegades, més que el pes específic pon-

deral de cadascun d'ells. Aquestes interaccions fan molt difícil aplicar mètodes actuarials precisos a la predicció del risc de violència i confereixen a la decisió de l'expert un paper més protagonista del que en un primer moment es creu (Andrés-Pueyo i Redondo, 2007).

Grandària de l'efecte

Estimador estadístic que mostra la importància quantitativa que té una variable associada amb una altra. Se sol calcular per mitjà de la d de Cohen. Els valors superiors a 0,20 es consideren febles, els superiors a 0,40 es consideren mitjans i, per sobre de 0,80, elevats.

7. Conseqüències psicològiques per a les víctimes

La violència de gènere imprimeix unes conseqüències greus per a les víctimes, especialment en el terreny emocional i psicològic. La psiquiatria ha identificat els trastorns derivats de la violència en la forma de quadres patològics que descriuen com s'alteren els trets del comportament en les víctimes del fenomen. Els trastorns més freqüents derivats de la violència domèstica presenten símptomes molt similars a l'estrès posttraumàtic, però en l'actualitat han adquirit la seva pròpia denominació, de tal manera que s'han identificat com la *síndrome de la dona maltractada*.

1) La síndrome de la dona maltractada

La síndrome de la dona maltractada apareix arran de l'exposició a una relació de maltractament repetit. En general, no es tracta de limitacions de la personalitat de la víctima, sinó de la reacció psicològica a la violència crònica. Els símptomes més significatius són els següents:

a) Sensació d'amenaça incontrolable a la vida i a la seguretat personal

La violència repetida i intermitent, entremesclada amb períodes de penediment i tendresa, suscita en la dona una ansietat extrema i unes respostes d'alerta i de sobresalt permanents. La sensació d'amenaça no solament pot anar referida a la seva persona, sinó també a la dels seus fills i familiars, la qual cosa els produeix un temor constant.

b) Aïllament social

Això deriva en una dependència més gran de l'agressor, el qual, a la vegada, experimenta un augment de domini a mesura que s'adona de la solitud més gran de la víctima.

c) Sentiments de culpa

La major part de les dones maltractades s'autoinculpen de la seva situació. Atribueixen el maltractament a les seves pròpies conductes, ja que creuen que els episodis de violència són provocats pels seus comportaments en determinades situacions. Aquests sentiments de culpa faciliten, a la vegada, la seva dependència emocional amb l'agressor, estimant que quan les seves conductes canviïn el maltractament desapareixerà. Fins i tot quan comencen a percebre que les agressions es deuen a característiques inherents a l'agressor, perdura sempre la idea que elles podrien haver frenat o impedit el maltractament, o fins i tot no haver-lo provocat en moltes ocasions.

d) Depressió i sentiments d'autoestima baixa

Diversos estudis han demostrat l'alta prevalença de símptomes depressius en les víctimes (65%) (Sarasua i altres, 2007), i destaquen els components psicofisiològics i conductuals per sobre dels cognitius. Les dones maltractades ofereixen un quadre de debilitat psíquica i deterioració de tota la seva personalitat que destacaria per:

- Disminució dels recursos personals per la por que s'apodera d'elles, amb pèrdua d'assertivitat i tornant-se summament complaents amb els desitjos dels altres.
- Augment de la inseguretat i de la capacitat per prendre decisions.
- Reducció del rendiment laboral i de la capacitat de concentració.
- Retraïment o col·lapse emocional com a mecanisme d'autoprotecció. Les dones maltractades tendeixen a reprimir els seus sentiments i emocions perquè no siguin motiu de tensió amb l'agressor, la qual cosa els pot arribar a causar situacions d'ansietat.
- Creences negatives de la seva imatge.

e) Pèrdua de vida saludable

Si bé es tracta més aviat d'una conseqüència fisiològica, sembla demostrat que una situació d'estrès crònic repercuteix en la salut de la dona maltractada. Així, és freqüent l'excreció de nivells alts de cortisol, que comporta conseqüències negatives per a la salut, com mal de caps, problemes gastrointestinals (per exemple, còlon irritable), caiguda de les defenses del sistema immunitari, sensació de fatiga crònica i un risc més alt de patir malalties cardiovasculars. L'actuació del cortisol i de l'aldosterona sorgeix, sobretot, quan la persona no disposa d'estratègies d'encarament a la situació d'estrès, és a dir, quan no té més remei que sofrir la situació de violència. Concretament, l'estrès crònic, en suprimir la resposta immunitària en proporció directa a la intensitat de l'estressor, pot afeblir el sistema immunitari i fer-lo més vulnerable a les infeccions. Tot això facilita, al mateix temps, l'automedicació i la dependència als tranquil·litzants, analgèsics i ansiolítics, que representen un intent –fallit a la llarga– de fer front al malestar generat pel maltractament. També és freqüent que desenvolupin trastorns obsessius, compulsius o alimentaris.

2) Repercussions del maltractament en els fills

La violència de gènere ocasiona, igualment, una sèrie de seqüeles de caràcter psicològic en els fills que hi conviuen i que creixen observant conductes violentes habituals, normalment vers la seva mare. En definitiva, els nens que presenciïn actes violents a casa seva són vertaderes víctimes passives.

Les investigacions fetes sobre les conseqüències psicològiques immediates que pateixen els nens que conviuen en un ambient de maltractament suggereixen que són un grup de risc amb relació a una àmplia gamma de problemes. D'aquesta manera, solen ser propensos a desenvolupar problemes en el seu desenvolupament evolutiu, emocional, cognitiu i social, podent-li impossibilitar un desenvolupament adequat de la seva personalitat. Sembla que hi ha certa unanimitat quant a la varietat i classificació d'aquestes possibles seqüeles psicològiques.

a) Seqüeles emocionals

- La més freqüent sol ser la depressió, acompanyada d'una actitud introvertida i negativa cap al futur i, en els casos més extrems, intents de suïcidi. Tot això associat a una disminució de la capacitat de gaudir per si mateix, reaccions afectives i emocionals superficials, presència constant de missatges afectius negatius com ara tristesa, malenconia i plor freqüent.
- Es presenta també una autoestima baixa, juntament amb una imatge i un concepte de si mateix molt negatius i incapacitat per a enfrontar-se a situacions crítiques i dominar-les.
- Característic del nen que experimenta un ambient de violència a la llar és la por i l'angoixa. Les situacions de terror, por i crits intensos que apareixen entre els pares repercuteix en problemes d'enuresi, terrors nocturns i ansietat en els nens.
- Tot això fins i tot pot fer que presentin en el futur algunes psicopatologies com trastorns de conducta, trastorns dissociatius, alcoholisme i toxicomanies.

b) Seqüeles cognitives

En termes generals, els nens que presenciïn violència a la llar presenten un rendiment escolar pobre, determinat tant per les seves habilitats cognitives, en el sentit de retards en les habilitats lingüístiques, com pel seu comportament a l'escola.

c) Seqüeles socials

- En el camp de les relacions socials sembla que hi ha una dificultat en la comunicació, la qual cosa genera una mala adaptació al medi. Els menors se solen descarregar mitjançant reaccions agressives físiques i verbals, la

qual cosa reverteix en una falta de competència social, en un nivell baix d'habilitats socials i en l'incompliment consegüent de les normes socials.

- L'agressivitat pot ser una manifestació generalitzada en aquests nens. Resulta evident que l'agressivitat parental pot fer que el model de conducta arribi a ser imitat pels nens.
- Juntament amb l'agressivitat, també es produeixen l'aïllament i la solitud d'aquests menors que tenen dificultats per a la interacció social.
- Finalment, la conducta antisocial i la delinqüència són conseqüències que poden aparèixer en l'adolescència.

Malgrat l'alta prevalença de problemes psicològics en aquesta població, hi ha força heterogeneïtat i és possible que expliqui l'impacte diferencial que l'exposició a la violència marital té en els nens. Cal distingir entre les dimensions de la violència (severitat i freqüència), característiques dels nens (edat, gènere, classe social, etc.) o l'existència d'estressors addicionals associats amb la violència marital (psicopatologia dels pares, reacció passiva o activa de la mare, etc.).

8. Respostes institucionals i estratègies d'actuació enfront de la violència contra la dona

Durant molts anys, la societat ha ignorat el problema de la violència de gènere o no li ha prestat l'atenció que mereixia. Ha estat solament recentment quan s'han començat a mobilitzar recursos socials i legals per posar fre a aquest problema.

En termes generals, es pot dir que, des de 1989, el fenomen de la violència de gènere té el suport incondicional de la llei i de les polítiques públiques.

L'ordenament jurídic i, concretament, el dret penal, sanciona de manera expressa les conductes causants de maltractament contra la dona-parella. Però és en els últims anys que, a Espanya, s'ha produït una gran activitat política i legislativa en resposta a la violència contra les dones.

Des de 1998, el Govern espanyol ha aprovat dos plans estatals d'acció contra la violència cap a les dones:

- el Pla d'acció contra la violència domèstica (1998-2000) i
- el II Pla integral contra la violència domèstica (2001-2004).

En el marc del desenvolupament dels plans d'acció, el Govern ha impulsat, entre els anys 1999 i 2004, una sèrie d'iniciatives legislatives que han implicat l'aprovació de lleis noves, i també reformes importants en el Codi penal, creant delictes nous i endurint les penes, i en la Llei d'enjudiciament criminal, creant noves possibilitats d'adopció de mesures cautelars.

Llei orgànica 14/1999

Vegeu la Llei orgànica 14/1999, de 9 de juny, de modificació del Codi penal de 1995, en matèria de protecció a les víctimes de maltractaments i de la Llei d'enjudiciament criminal (BOE, de 10 de juny de 1999); Llei 38/2002, de 24 d'octubre, de reforma parcial de la Llei d'enjudiciament criminal, sobre procediment per a l'enjudiciament ràpid i immediat de determinats delictes i faltes, i de modificació del procediment abreujat (BOE, de 28 d'octubre del 2002); Llei orgànica 15/2003, de 25 de novembre, per la qual es modifica la Llei orgànica 10/1995, de 23 de novembre, del Codi penal (BOE, de 26 de novembre de 2003); Llei 27/2003, de 31 de juliol, reguladora de l'ordre de protecció de les víctimes de violència domèstica (BOE, d'1 d'agost de 2003); Llei orgànica 11/2003, de 29 de setembre, de mesures concretes en matèria de seguretat ciutadana, violència domèstica i integració social dels estrangers (BOE, de 30 de setembre de 2003), i Llei orgànica 1/2004, de 28 de desembre del 2004, reguladora de mesures de protecció integral contra la violència de gènere (BOE, de 29 de desembre de 2004).

1) La resposta del dret penal i processal a la violència de gènere

És cert que el tractament jurídic d'aquest problema no s'esgota en el Codi penal, però ningú no dubta a afirmar que ha estat en l'àmbit penal i processal penal que més reformes s'han fet amb relació a la violència de gènere.

Amb la Llei orgànica 11/2003, de 29 de setembre, de mesures concretes en matèria de seguretat ciutadana, violència domèstica i integració social dels estrangers, es va procedir a la conversió de determinades faltes, com les lesions lleus (art. 617.1), els maltractaments sense lesió (art. 617.2.2) o les amenaces lleus amb armes o altres instruments (art. 620.1.2), en delictes, sempre que, es cometessin en l'àmbit domèstic, i es va configurar d'aquesta manera un nou article 153, en el qual es castiga el maltractament domèstic ocasional.

En cas que la violència s'exerceixi amb habitualitat, s'ha integrat un tipus diferent (art. 173.2). En aquests casos, comporta un agreujament de la pena que algun d'aquests actes de violència s'hagi comès en presència de menors, utilitzant armes, al domicili de la víctima o infringint alguna pena o mesura cautelar (Acale, 2005).

Amb l'entrada en vigor de la Llei orgànica 1/2004, de 28 de desembre, reguladora de mesures de protecció integral contra la violència de gènere, es preveu una qualificació de la pena del tipus bàsic de lesions (art. 147), i també la consideració de delictes de conductes que fins ara eren castigades com a faltes, com ara amenaces lleus o coaccions de caràcter lleu, sempre que es cometin contra qui sigui o hagi estat l'esposa de l'agressor, o dona amb la qual estigui o hagi estat lligat per relació d'afectivitat anàloga, encara que sigui sense convivència.

Respecte al procediment per a enjudiciar aquest tipus de delictes, destaca la reforma de la Llei d'enjudiciament criminal per la qual es posen en marxa els denominats *judicis ràpids* (Llei 38/2002, de 24 d'octubre, de reforma parcial de la Llei d'enjudiciament criminal, sobre procediment per a l'enjudiciament ràpid i immediat de determinats delictes i faltes, i de modificació del procediment abreujat). D'aquesta manera, s'han intentat solucionar els problemes afegits per la durada excessiva dels processos.

2) Les ordres de protecció

Per mitjà de la Llei 27/2003, de 31 de juliol, reguladora de l'ordre de protecció de les víctimes de violència domèstica (art. 544 *ter* LECr), es faculta el jutge d'instrucció de guàrdia perquè dicti mesures cautelars de caràcter civil (ús de l'habitatge, custòdia dels fills i pensió alimentària), penal (ordres d'allunyament, de detenció i presó) i d'ajuda social i econòmica, en un termini no superior a les 72 hores des de la seva sol·licitud, després d'escoltar la víctima i l'agressor per separat. L'ordre de protecció respon, d'aquesta manera, a la necessitat d'exercir una acció integral i coordinada que reuneixi tant les

mesures penals orientades a impedir la realització de nous actes violents com les altres protectores d'índole civil i social que evitin el desemparament de les víctimes de violència de gènere i donin resposta a la seva situació d'especial vulnerabilitat. Es configura, doncs, com un nou sistema de coordinació dels òrgans judicials i administratius que han de conèixer de les diferents facetes de protecció, establint-se un procediment per a la seva adopció particularment simple i ràpid, dirigit a proporcionar una protecció immediata a la víctima.

La mateixa Llei preveu crear òrgans i institucions que facin possible el funcionament i procurin l'efectivitat d'aquestes ordres de protecció. En aquest sentit, la Comissió de Seguiment de la implantació de l'ordre de protecció ha elaborat diversos protocols dirigits a aconseguir la coordinació interinstitucional de tots els qui, d'una manera o una altra, treballen per protegir les víctimes de la violència de gènere. En la Llei integral, per la seva banda, es preveu la verificació de l'efectivitat de les mesures acordades i la seva adequació a les necessitats de les víctimes, com a tasca principal d'un òrgan de nova creació denominat *Observatori Nacional de Violència sobre la Dona* (art. 30).

Aquestes mesures neixen, per tant, amb la pretensió de tenir un efecte clarament preventiu de la violència de gènere. No obstant això, l'efectivitat de la protecció de les víctimes que es beneficien d'aquestes ordres ha estat posat en dubte tant per les organitzacions de dones com per totes les instàncies implicades en la seva implementació. De fet, les estadístiques més recents apunten que el 14% de les dones assassinades les protegia una d'aquestes ordres.

3) Altres mesures cautelars

Amb l'entrada en vigor de la Llei orgànica 1/2004 de mesures de protecció integral contra la violència de gènere s'han previst mesures cautelars noves i importants de protecció i seguretat aplicables a tots els procediments relacionats amb la violència sobre la dona, entre les quals cal destacar les següents:

- **Protecció a la intimitat:** s'estableix la protecció de la intimitat de la víctima en totes les actuacions i en tots els procediments, i especialment, la de les seves dades personals, dels seus descendents i els de qualsevol altra persona que es trobi sota la seva guarda o custòdia.
- **Limitació a la publicitat:** els jutges poden acordar, d'ofici o a instàncies d'una part, que les vistes es desenvolupin a porta tancada i que les actuacions siguin reservades.
- **Suspensió de la pàtria potestat:** es preveu que l'inculpat pugui ser suspès cautelarament de l'exercici de la pàtria potestat o de la guarda i custòdia respecte d'aquells menors que s'estimi convenient.

- **Suspensió del règim de visites:** des del primer moment, els jutges poden ordenar la suspensió de les visites de l'inculpat als descendents.
- **Suspensió del dret a la tinença, portament i ús d'armes:** s'ofereix la possibilitat de suspendre cautelarment l'inculpat del dret a la tinença, portament i ús d'armes i l'obligació de procedir al seu dipòsit d'acord amb la normativa vigent.

4) Jutjats de violència sobre la dona

La Llei orgànica 1/2004 de mesures de protecció integral contra la violència de gènere ha creat els jutjats de violència sobre la dona com a òrgans judicials especialitzats dins de l'ordre jurisdiccional penal, amb una *vis atractiva* cap a determinats assumptes de família propis de l'ordre jurisdiccional civil. Aquesta llei preveu que en cada partit judicial hi hagi, almenys, un òrgan judicial que assumeixi les competències pròpies dels jutjats de violència sobre la dona, de tal manera que es garanteixi a totes les víctimes una resposta judicial especialitzada independentment del lloc del seu domicili. El Reial decret 23/2003, de 3 de març, preveu la creació de setze jutjats exclusius de violència sobre la dona.

Les competències d'aquests jutjats, en matèria penal, són l'enjudiciament de faltes i la instrucció dels delictes en els quals cumulativament concorrin els elements següents:

a) Que es tracti d'algun dels següents:

- delictes recollits en els títols del Codi penal relatius a homicidi, avortament, lesions, lesions al fetus, delictes contra la llibertat, delictes contra la integritat moral, contra la llibertat i indemnitat sexuals o qualsevol altre delicte comès amb violència o intimidació, i
- delictes contra els drets i deures familiars.

b) Que el delicte s'hagi comès contra alguna de les persones especialment tutelades pels jutjats de violència sobre la dona:

- delictes comesos per un home contra una dona, quan la dona sigui o hagi estat esposa de l'autor de la infracció penal o estigui o hagi estat lligada a l'autor per una relació d'afectivitat anàloga, fins i tot sense convivència;
- delictes comesos sobre els descendents propis o de l'esposa o convivent, o sobre els menors o incapaços que convisquin amb l'autor o que es trobin sotmesos a la potestat, la tutela, la curatela, l'acolliment o la guarda de fet de l'esposa o convivent, i

- en tot cas, quan també s'hagi produït un acte de violència de gènere.

5) Serveis d'assistència lletrada gratuïta i especialitzada

L'art. 20 de la Llei de protecció a les víctimes de violència de gènere regula l'accés de les dones víctimes de violència a la justícia gratuïta quan no tinguin recursos per a litigar, de manera que poden accedir, en un primer moment i de manera immediata, a una defensa mitjançant un professional designat pel torn d'ofici del Col·legi d'Advocats. Aquesta normativa es desenvolupa mitjançant la modificació del Reglament d'assistència jurídica gratuïta en el Reial decret 1455/2005, en el qual es reconeix el dret a qualsevol víctima de violència de gènere a l'accés immediat als serveis d'assessorament previ, assistència lletrada i representació processal en tot tipus de procediments, fins i tot de caràcter administratiu, que tingui causa de manera directa o indirecta en la violència de gènere.

Per tant, qualsevol víctima de violència de gènere que acudeixi a interposar una denúncia pot sol·licitar, en aquest mateix instant, que es nomeni un professional de l'advocacia perquè la defensi en els seus interessos. Amb això es dóna la possibilitat que es pugui accedir a l'assessorament previ al procés, és a dir, amb anterioritat a la interposició de la denúncia o la sol·licitud d'ordre de protecció per part de la víctima.

Aquest servei ha estat implantat en els diferents col·legis professionals d'Espanya per mitjà de convenis amb les administracions públiques.

6) Unitats policials especialitzades

La **funció de la policia** fa molts anys que va deixar de ser purament repressiva per a convertir-se en proactiva. Una de les solucions que s'han proposat per a millorar la resposta del sistema de justícia penal al problema de la violència de gènere consisteix en la creació d'**unitats policials especialitzades** (entre d'altres, serveis d'atenció especialitzats del Cos Nacional de Policia (SAM i SAF) i de la Guàrdia Civil (EMUME)). Usualment, a més, s'ha argumentat que aquestes unitats han d'estar formades per dones, per la seva major sensibilitat sobre aquests assumptes i perquè les dones maltractades se senten millor exposant els seus problemes a altres dones. A Espanya, hi ha molt pocs estudis que hagin examinat les virtuts i els defectes d'aquestes unitats en la pràctica. No obstant això, la falta de recerca no ha estat obstacle perquè aquestes unitats es presentin com una de les grans innovacions per a prevenir i detectar la violència de gènere.

Des de l'any 2007, les forces i els cossos de seguretat de l'Estat estan utilitzant un instrument denominat **valoració policial del risc** (VPR), dirigit a adoptar mesures de seguretat policials a favor de la víctima basades en les circumstàncies constatades en el moment de la interposició de la denúncia.

La valoració policial del risc consisteix a emplenar un qüestionari que permet predir el nivell de risc que té la víctima de patir una altra agressió. Cada cert temps s'ha de valorar si hi ha una situació de risc nova i, per tant, si és necessari adoptar mesures de protecció noves.

Gràcies a una base de dades comuna, es té constància permanent de la situació en la qual viuen les dones víctimes i s'eviten, d'aquesta manera, agressions noves. La utilització d'aquesta informació en seu judicial ha de ser considerada part de l'atestat.

7) Unitats de valoració forense integral

La Llei orgànica 1/2004, en la disposició addicional segona, relativa a protocols d'actuació, disposa que:

“el Govern i les comunitats autònomes, que hagin assumit competències en matèria de justícia, han d'organitzar en l'àmbit que a cadascuna li és propi els serveis forenses de manera que tinguin unitats de valoració forense integral encarregades de dissenyar protocols d'actuació global i integral en casos de violència de gènere”.

Aquesta norma ha establert una obligació directa a la medicina forense perquè dissenyi un sistema probatori eficaç mitjançant guions de treball que permetin respondre, de manera adequada, als casos de violència de gènere regulats en aquesta Llei orgànica.

Les unitats de valoració integral de la violència de gènere dels instituts de Medicina Legal estan formades per un equip multidisciplinari que inclou professionals de la medicina forense, la psicologia i el treball, prèviament especialitzats o formats en aquesta matèria. La valoració integral comporta l'estudi de la dona, dels menors i fins i tot de l'agressor. Es valoren les conseqüències del maltractament tant en el pla físic com en el psicològic. Cadascun d'aquests elements són analitzats per a resoldre els problemes que es presenten davant l'Administració de justícia, fet que s'ha d'entendre com una situació dinàmica que es pot modificar a mesura que evolucioni la instrucció del cas i que ha de fer referència tant a les conseqüències derivades dels fets ocorreguts amb anterioritat a la denúncia, com a les diferents possibilitats que científicament es puguin establir en termes de probabilitat i, molt especialment, a la situació de risc de noves agressions.

8) Serveis socials d'acolliment

S'estima que hi ha, al nostre país, prop de 300 allotjaments temporals, entre els quals hi ha els centres d'emergència, les cases d'acollida i els pisos tutelats.

- Els centres d'emergència es conceben com a llocs d'acolliment i protecció en situacions d'urgència, des dels quals les dones són derivades, després de la valoració de cada cas, als recursos que es considerin més apropiats. En algunes comunitats, s'ha recorregut a utilitzar hotels i pensions com a recurs d'urgència.
- Les cases d'acollida són previstes com a centres en els quals s'ha d'atendre la necessitat de seguretat de les dones mitjançant un treball integral que els permeti superar els traumes patits per la relació de maltractament i ser capaces d'afrontar una vida més autònoma. Els serveis concrets de les cases poden ser d'assessoria jurídica, psicològica i sociolaboral.
- Els pisos tutelats es posen a la disposició de les dones que ja han passat per la casa d'acollida i que, malgrat haver-ne tractat les necessitats més urgents, continuen necessitant suport psicosocial i allotjament.

La taxa d'ocupació és molt diversa, depenent de les localitats de què es tracti. És molt probable que l'ocupació de les cases hagi disminuït des de l'entrada en funcionament de l'ordre de protecció, ja que permet a les víctimes romandre al domicili.

9) Serveis socials d'atenció i informació

L'atenció i informació a dones víctimes de violència de gènere són dutes a terme per l'Institut de la Dona, al nostre país, des de 1982 per mitjà dels centres assessors d'informació. Actualment, aquesta tasca també la fan les oficines d'assistència a les víctimes adscrites al Ministeri de Justícia o a les comunitats autònomes amb competència en matèria de justícia. Els ajuntaments també solen tenir un servei d'atenció i informació a aquestes víctimes.

Les seves funcions consisteixen, entre d'altres, a donar a conèixer i a assessorar no solament sobre la normativa legal relativa a la violència de gènere, sinó també sobre els recursos psicològics i socioassistencials que hi ha per a les víctimes.

10) Programes de suport i recuperació psicosocial

La provisió d'assistència psicològica a les víctimes de violència de gènere apareix, sovint, com un dels aspectes menys atesos per les instàncies públiques. Qualsevol persona que hagi patit una exposició al maltractament per part de la seva parella permanent necessita ser tractada respecte als problemes patits

de manipulació i control, de la dissociació, del control de la ira i de la seva intimitat emocional i sexual. Es tracta, en definitiva, d'ensenyar-li habilitats que li permetin recuperar el control de la seva vida.

Programes de tractament cognitivoconductual a Espanya

A Espanya, s'estan desenvolupant amb èxit programes de tractament cognitivoconductual (d'aplicació individual o grupal) de l'estrès posttraumàtic crònic en víctimes de maltractament domèstic (Echeburúa, Corral, Sarasua i Zubizarreta, 1996). Son programes multicomponents en què es treballa l'expressió emocional, la reavaluació cognitiva i l'entrenament d'habilitats específiques d'afrontament.

L'expressió emocional té com a objectiu proporcionar comprensió i suport a la víctima; consisteix a encoratjar-la perquè expliqui el que ha passat i tot el que ha pensat i sentit, i també facilitar-li l'alleujament emocional de la irritabilitat i de les humiliacions sofertes.

La **reavaluació cognitiva** està enfocada a tres punts fonamentals:

- En primer lloc, a l'**explicació de les reaccions normals** davant una experiència de maltractament i del procés d'adquisició i manteniment de les pors.
- En segon lloc, a la **discussió racional** per a eliminar les idees irracionals, sobretot amb relació als sentiments d'autoestima baixa i de culpabilitat pel que ha passat, i per a ajustar a la realitat el sistema de processament d'informació de la víctima.
- En tercer lloc, a **ressituar l'esdeveniment traumàtic** en els termes justos, analitzant amb realisme les diferents facetes de la convivència conjugal i de la situació dels fills.

Es tracta, en definitiva, d'ajudar les víctimes a projectar-se cap al futur sense ser esclaves del passat, enaltint els aspectes positius existents: possibilitats realistes de refer la vida, d'aconseguir una feina, de comprometre's en tasques de voluntariat o d'implicar-se en activitats noves i il·lusionants. Tot això té com a objectiu, en últim terme, millorar l'autoestima de les víctimes.

L'entrenament en habilitats específiques d'afrontament implica:

- En primer lloc, l'**adopció**, en els casos de perill per a la víctima, de mesures urgents.
- En segon lloc, l'**entrenament en relaxació** muscular progressiva i en respiracions profundes.

- En tercer lloc, l'**ensenyament d'habilitats** de solució de problemes i de tècniques de control sobre el comportament agressiu del maltractador.
- En quart lloc, l'ajuda a la **recuperació gradual** d'activitats gratificants, i també la facilitació de xarxes de suport social i el foment de conductes d'independència i d'autonomia.
- Finalment, en els casos necessaris, l'**afrontament de les conductes evitades**, per mitjà de les tècniques d'exposició i/o de les preocupacions reiteratives, per mitjà de les tècniques de distracció cognitiva.

11) Ajudes econòmiques i socials

La Llei 35/1995 d'ajuda i assistència a les víctimes de delictes violents i contra la llibertat sexual estableix un sistema d'ajudes públiques per a les víctimes directes i indirectes dels delictes dolosos i violents, amb resultat de mort, de lesions corporals greus o de danys greus en la salut física o mental. En la pràctica quotidiana, i després de quinze anys en funcionament, cal afirmar que les ajudes que ofereix aquesta Llei no són fàcils d'aconseguir:

- No són compatibles amb la percepció d'indemnitzacions per causa d'aquest delicte, tret que es produeixi una situació d'insolvència parcial del culpable; en aquest cas poden arribar fins a assolir la seva suma total i no poden superar mai la quantitat establerta com a indemnització.
- Les víctimes han d'haver patit lesions considerades com a greus.
- En el cas de ser estrangeres no comunitàries, tenir permís de residència o procedir d'un país que reconegui a la ciutadania espanyola prestacions anàlogues.

Renda activa d'inserció mínima (RAI):

El Reial decret 1369/2006, de 24 de novembre, estableix que les dones que acreditin ser víctimes de violència de gènere, mitjançant la concessió d'una ordre de protecció, i visquin en situació de precarietat econòmica, tenen dret a percebre la renda activa d'inserció (RAI), que consisteix en 413,52 euros mensuals durant onze mesos. La quantia de la renda és del 80% de l'indicador públic de renda d'efectes múltiples (IPREM) mensual vigent a cada moment.

Les víctimes obligades a canviar de residència en els dotze mesos anteriors a la sol·licitud de la RAI poden percebre una ajuda suplementària de tres mesos de renda activa d'inserció, sense que això redueixi la durada d'aquesta renda. Aquesta ajuda es percep en un sol pagament i per una sola vegada en cada dret a RAI.

Drets laborals i de seguretat social:

El Reial decret 1917/2008, de 21 de novembre, té per objecte aprovar un programa d'inserció sociolaboral per a dones víctimes de violència de gènere, inscrites com a demandants d'ocupació, que inclou un conjunt de mesures de polítiques actives d'ocupació dirigides a aquest col·lectiu i la seva regulació.

D'aquesta manera, les dones treballadores que acreditin la situació de violència de gènere tenen dret a la reducció o reordenació de la seva jornada de feina, a la mobilitat

⁽¹⁾Modificació prevista en els articles 37 i 40 de la Llei de l'estatut dels treballadors, i 17, 20 i 29 de la Llei de mesures per a la reforma de la funció pública.

⁽²⁾Amb aquesta finalitat es preveu l'addició de l'apartat 5 en l'article 124 de la Llei general de la Seguretat Social.

geogràfica, a la suspensió de la relació laboral amb reserva de lloc de feina (excedència en cas de ser funcionària) i a l'extinció del contracte de feina¹. Tant la suspensió com l'extinció del contracte de feina donen lloc a una situació legal de desocupació i el temps de suspensió s'ha de considerar un període de cotització efectiva a l'efecte de les prestacions de seguretat social i desocupació².

Ajuda de pagament únic:

Independentment de les ajudes que els poguessin correspondre de conformitat amb la Llei 35/1995, el Reial decret 1618/2007, de 7 de desembre, estableix que les dones víctimes de violència de gènere en situació de precarietat econòmica poden rebre una ajuda de pagament únic per un import equivalent als sis mesos de subsidi de desocupació, sempre que per diferents raons tingui dificultats especials per a obtenir una ocupació. Si la víctima és una dona discapacitada, l'import pot arribar a l'equivalent a dotze mesos de subsidi, i si té responsabilitats familiars, fins a divuit mesos. Si es presenten ambdues circumstàncies, poden percebre vint-i-quatre mesos de subsidi per desocupació.

Resum

El greu atemptat que implica el recurs a la violència de gènere, sigui física o psíquica, com a expressió de poder, és injustificable en qualsevol de les seves possibles manifestacions. Tampoc no és tolerable l'excessivament utilitzat recurs a la tradició com a forma de justificació de determinades pràctiques que atempten, clarament, contra la vida o la dignitat de les dones.

L'elaboració d'estudis sobre la prevalença i la distribució de la violència contra la dona ha estat molt beneficiosa per al coneixement descriptiu de la seva realitat i han aportat informacions rellevants sobre els factors de risc. Tot sembla indicar que la violència en la parella presenta unes característiques pròpies diferents d'altres tipus de violència en l'entorn familiar.

En el cas de la violència contra les dones, la seva consideració com a problema social implica no solament una visibilització del problema, sinó també una nova manera d'abordar-ne l'explicació. Així, si des d'una anàlisi com a problema individual, s'entenia aquesta violència com a conseqüència d'alguna situació o circumstància particular (situació socioeconòmica, psicopatologia de l'agressor, etc.), des de la seva consideració com un problema social es passa a entendre que la violència contra les dones té l'origen últim en unes relacions socials basades en la desigualtat, en un contracte social entre homes i dones que implica la pressió d'un gènere (el femení) per part de l'altre (el masculí).

La violència de gènere imprimeix unes conseqüències greus per a les víctimes, especialment en el terreny emocional i psicològic. La psiquiatria ha identificat els trastorns derivats de la violència en la forma de quadres patològics que descriuen com s'alteren els trets del comportament en les víctimes del fenomen. Els trastorns més freqüents derivats de la violència domèstica presenten símptomes molt similars a l'estrès posttraumàtic, però en l'actualitat han adquirit la seva pròpia denominació i, així, s'han identificat com la síndrome de la dona maltractada. De la mateixa manera, la violència de gènere ocasiona una sèrie de seqüeles de caràcter psicològic en els fills que hi conviuen i que creixen observant conductes violentes habituals, normalment vers la seva mare. En definitiva, els nens que presenciaven actes violents a la seva llar en són vertaderes víctimes passives.

La varietat de formes que adquireix la violència de gènere en dificulta un tractament homogeni, la consideració legal i també la cerca de solucions vàlides i acceptables per part dels agents socials implicats en la seva eliminació. En termes generals, es pot dir que, des de 1989, el fenomen de la violència de gènere té el suport incondicional de la llei i de les polítiques públiques a Espanya. L'ordenament jurídic i, concretament, el dret penal, sanciona de manera expressa les conductes causants de maltractament contra la dona-parella. Però és

en els últims deu anys que, a Espanya, s'ha produït una gran activitat política i legislativa en resposta a la violència contra les dones que ha desembocat en la Llei orgànica 1/2004, de 28 de desembre, reguladora de mesures de protecció integral contra la violència de gènere.

Exercicis d'autoavaluació

1. Com descriu la Llei orgànica 1/2004, en el primer article, la violència de gènere?

- a) Com la situació de violència a la qual es pot veure sotmesa una dona per una relació de domini i control per part d'un home.
- b) Com la situació de violència a la qual es pot veure sotmès un home per una relació de domini i control per part d'una dona.
- c) Com la situació de violència a la qual es pot veure sotmesa qualsevol dona, independentment de qui l'exerceixi.
- d) Com la situació de violència a la qual es pot veure sotmès qualsevol membre de la família.

2. Què ens indiquen les denúncies per maltractaments interposades per dones al llarg d'una dècada?

- a) Un decrement progressiu.
- b) Un increment progressiu.
- c) Una evolució lineal.
- d) Cap de les tres anteriors.

3. És la violència de gènere un problema exclusiu de la nostra societat?

- a) Sí.
- b) No, però hi ha països que no tenen aquest problema.
- c) No, però només es produeix en països amb cultures masclistes.
- d) És un problema transcultural.

4. Els actes de violència contra la dona-parella solen sorgir amb la deterioració d'una convivència perllongada?

- a) Sí.
- b) No, se solen iniciar després del naixement dels fills.
- c) No, se solen iniciar durant el primer any del festeig o de la convivència.
- d) No, se solen iniciar quan la dona pren la decisió d'abandonar la parella.

5. La teoria dels recursos de Goode (1971)...

- a) explica la causa de la violència contra la dona-parella a partir de la idea que hi ha determinats individus que poden sentir una gran frustració en la seva vida social.
- b) explica la causa de la violència contra la dona-parella a partir de factors individuals basats en determinades característiques personals dels agressors, com un impuls agressiu innat o una personalitat psicopatològica de l'agressor.
- c) explica la causa de la violència contra la dona-parella a partir de la idea que vivim en una societat en què la dona està discriminada.
- d) explica la causa de la violència contra la dona-parella a partir de la idea que les pautes de conducta violenta es poden traspassar d'unes generacions a unes altres.

6. Quins d'aquests factors de risc prediuen la violència de gènere?

- a) La malaltia mental.
- b) Antecedents delictius.
- c) Consum d'alcohol/drogues.
- d) Cap dels anteriors.

7. Quin dels símptomes següents no són significatius de la síndrome de la dona maltractada?

- a) Consum d'alcohol/drogues.
- b) Depressió i sentiments d'autoestima baixa.
- c) Aïllament social.
- d) Sensació d'amenaça incontrolable a la vida i a la seguretat personal.

8. Quina llei orgànica configura un nou article 153 del Codi penal en el qual es castiga el maltractament domèstic ocasional?

- a) La Llei orgànica 1/2004, de 28 de desembre.
- b) La Llei orgànica 11/2003, de 29 de setembre.
- c) La Llei orgànica 14/1999, de 9 de juny.

- d) Cap de les tres anteriors.
- e) incorrect

9. De quin dels supòsits següents no tindria competència un jutjat de violència sobre la dona?

- a) Assassinat del marit a la seva esposa.
- b) Amenaces d'un home a la seva exparella dona.
- c) Abusos sexuals del pare a la seva filla.
- d) Lesions d'un home a la seva parella homosexual.

10. En què consisteix la renda activa d'inserció mínima (RAI)?

- a) Es tracta d'una ajuda de pagament únic per un import equivalent al de sis mesos de subsidi de desocupació.
- b) Es tracta d'una reducció de la jornada de treball.
- c) Consisteix en una ajuda mensual per a les víctimes que visquin en situació de precarietat econòmica.
- d) Cap de les tres anteriors.

Solucionari

Exercicis d'autoavaluació

1. a

2. b

3. d

4. c

5. a

6. c

7. a

8. b

9. d

10. c

Glossari

casa d'acollida *f* Centres de residència temporal de les víctimes on ha de ser atesa la necessitat de seguretat de les dones mitjançant un treball integral, el qual els permeti superar els traumes soferts per la relació de maltractament perquè siguin capaces d'afrontar una vida més autònoma.

jutjat de violència sobre la dona *m* Òrgan judicials especialitzat, dins de l'ordre jurisdiccional penal, amb una *vis atractiva* cap a determinats assumptes de família propis de l'ordre jurisdiccional civil.

ordre de protecció *f* Mesura cautelar que reuneix tant mesures penals, orientades a impedir la realització de nous actes violents, com mesures civils i socials que evitin el desemparament de les víctimes de violència de gènere i donin resposta a la seva situació d'especial vulnerabilitat.

síndrome de la dona maltractada *f* Reacció psicològica que apareix arran de l'exposició a una relació de maltractament repetit.

valoració policial del risc (VPR) *f* Qüestionari emplenat per la policia, per mitjà de l'entrevista amb la víctima, que permet predir el nivell de risc que té la víctima de sofrir una altra agressió.

violència contra la dona-parella *f* Violència exercida per un home que sosté o ha sostingut un vincle conjugal, de parella o sentimental, més o menys estable i durador, amb una dona. Es tracta d'un conjunt complex de diferents tipus de comportaments violents, actituds, sentiments, pràctiques, vivències i estils de relació íntima que produeix danys, malestar i pèrdues personals greus a la víctima i al seu entorn immediat. Totes aquestes activitats, que es poden combinar i estendre en el temps de manera crònica, tenen com a finalitat sotmetre la víctima al poder i control de l'agressor.

violència de gènere *f* Situació de violència a la qual es pot veure sotmesa una dona per una relació de domini i control per part d'un home. Abraça diferents situacions com agressions físiques, agressions sexuals, mutilació genital femenina, tràfic de dones, explotació sexual o assetjament sexual a la feina, entre d'altres, que no sempre es contextualitzen en l'àmbit domèstic.

Bibliografia

Bibliografia bàsica

Benítez, M. J. (2004). *Violencia en el ámbito familiar: La mujer como víctima*. Madrid: Edisofer.

Cerezo Domínguez, A. I. (2000). *El homicidio en la pareja: tratamiento criminológico*. València: Tirant lo Blanch.

Dobash, R. E.; Dobash, R. P. (1998). *Rethinking violence against women*. Sage Publications.

Echeburúa, E.; Corral, P. (1998). *Manual de violencia familiar*. Madrid: Siglo XXI.

Larrauri Pijoan, E. (2003). "¿Por qué retiran las mujeres maltratadas las denuncias?". *Revista de Derecho Penal y Criminología* (2a. època, núm. 12, pàg. 271-307).

Medina Ariza, J. J. (2001). *Violencia contra la mujer en la pareja: Investigación comparada y situación en España*. València: Tirant lo Blanch.

Stanko, E. (1988). "Hidden Violence against Women". A: M. Maguire; J. Pointing (ed.). *Victims: A New Deal?* Milton Keynes, Anglaterra: Open University Press.

Walker, L. E. (1984). *The battered woman syndrome*. Nova York: Springer.

Referències bibliogràfiques

Acale Sánchez, M. (2005). "Los nuevos delitos de maltrato singular y de malos tratos habituales en distintos ámbitos, incluido el familiar". *Revista de Derecho Penal y Criminología* (2a. època, núm. 15, pàg. 11-54).

Alberdi, I.; Matas, N. (2002). *La violencia doméstica: informe sobre los malos tratos a mujeres en España*. Fundació La Caixa ("Colección de Estudios Sociales", 10).

Andrés Pueyo, A. (2008). "La predicción de la violencia contra la pareja". A: Echeburúa; Fernández-Montalvo; Corral de (ed.). *Predicción del riesgo de homicidio y de violencia grave en la relación de pareja*. València: Centro Reina Sofía para el Estudio de la Violencia.

Belfrage, H.; Rying, M. (2004). "Characteristics of spousal homicide perpetrators: a study of all cases of spousal homicide in Sweden 1990-1999". *Criminal Behaviour and Mental Health* (núm. 14, pàg. 121-133).

Berk, R. A. i altres (1983). "Mutual Combat and Other Family Violence Myths". A: Finkelhorn i altres (ed.). *The Dark Side of Families*. Beverly Hills: Sage Publications.

Block, C. R.; Christakos, A. (1995). "Intimate partner homicide in Chicago over 29 years". *Crime and Delinquency* (núm. 41, pàg. 496-526).

Block, C. R. i altres (2000). "Who Becomes the Victim and Who the Offender in Chicago Intimate Partner Homicide?". Ponència presentada en l'American Society of Criminology Meeting. San Francisco, CA.

Block, C. R.; Skogan, W. G.; Fugate, M.; Devitt, C. (2001). *Collective efficacy and community capacity make a difference 'behind closed doors'?* Washington, DC: National Institute of Justice.

Browne, A.; Williams, K. R. (1989). "Exploring the Effect of Resource Availability and the Likelihood of Female-Perpetrated Homicides". *Law and Society Review* (vol. 1, núm. 23, pàg. 75-94).

Calvete, E.; Corral, S.; Estévez, A. (2007). "Factor Structure and Validity of the Revised Conflict Tactics Scales for Spanish Women". *Violence against women* (vol. 10, núm. 13, pàg. 1072-1087).

Calvo García, M. (2004). *El tratamiento de la violencia familiar de género en la Administración de Justicia*. Consell General del Poder Judicial.

Campbell, J. C. (ed.). (1995). *Assessing Dangerousness. Violence by sexual offenders, batterers, and child abusers*. Thousand Oaks: Sage Publications.

Catalano, J. i altres (2007). *Intimate Partner Violence in USA*. US Dep. of Justice. OJP. BJS. www.ojp.usdoj.gov/bjs/

- Cerezo Domínguez, A. I.** (2006). "La violencia en la pareja: prevalencia y evolución". A: M. A. Boldova; M. A. Rueda (coord.). *La reforma penal en torno a la violencia doméstica y de género*. Barcelona: Atelier.
- Dobash, R. E.; Dobash, R.** (1984). "The nature and antecedents of violent events". *British Journal of Criminology* (vol. 3, núm. 24, pàg. 269-288).
- Dobash, R. E.; Dobash, R.; Cavanagh, R.; Medina-Ariza, J.** (2007). "Lethal and Non-lethal Violence Against an Intimate Female Partner: Comparing Male Murderers to Nonlethal Abusers". *Violence against women* (núm. 13, pàg. 329-353).
- Durán Durán, A.; Cerezo Domínguez, A. I.; García España, E.** (1998). "La victimización de las mujeres marroquíes en Málaga". *Cuadernos de Política Criminal* (núm. 65, pàg. 467-493).
- Dutton, D. G.** (1995). *The Batterer: A Psychological Profile*. Nova York: Basic Books.
- Echeburúa, E.; Corral, P.; Sarasua, B.; Zubizarreta, I.** (1996). "Tratamiento cognitivo-conductual del trastorno de estrés postraumático crónico en víctimas de maltrato doméstico: un estudio piloto". *Análisis y modificación de la conducta* (vol. 85, núm. 22).
- Fagan, J.; Browne, A.** (1994). "Violence between spouses and intimates: Physical aggression between men and women in intimate relationships". A: A. J. Reiss; J. A. Roth (ed.). *Understanding and preventing violence: Vol. 3* (pàg. 115-292). Washington, DC: National Academy Press.
- Felson, R.; Burchfield, K.; Teasdale, B.** (2007). "The impact of alcohol on different types of violent incidents". *Criminal Justice and Behavior* (vol. 8, núm. 34, pàg. 1058-1068).
- Fontanil, Y.; Ezama, E.; Fernández, R.; Gil, P.; Herrero, F. J.; Paz, D.** (2005). "Prevalencia del maltrato de pareja contra las mujeres". *Psicothema* (núm. 17, pàg. 90-95).
- Gelles, R.; Straus, M. A.** (1979). "Determinants of violence in the family: Toward a theoretical integration". A: W. R. Burr; R. Hill; F. I. Nye; I. L. Reiss (ed.). *Contemporary theories about the family: volume I* (pàg. 549-581). Nova York: The Free Press.
- Gelles, R.; Tolman, R.** (1998). *The Kingston Screening Instrument for Domestic Violence (KSID)*. Unpublished risk instrument. Universitat de Rhode Island, Providence.
- Goode, W. J.** (1971). "Force and Violence in the Family". *Journal of Marriage and the Family* (vol. 4, núm. 33, pàg. 624-636).
- Hart, S.** (2001). Assessing and managing violence risk". A: K. Douglas i altres (ed.). *HCR-20: violence risk management companion guide* (pàg. 13-26). Vancouver: SFU.
- Hotaling, G. T.; Sugarman, D. B.** (1986). "An analysis of risk markers in husband to wife violence: The current state of knowledge". *Violence and Victims* (vol 2, núm. 1, pàg. 101-124).
- Kantor, G. K.; Jasinski, J. L.; Albando, E.** (1994). "Sociocultural status and incident of marital violence in Hispanic families". *Violence and Victims* (vol. 9, núm. 3, pàg. 207-222).
- Kropp, P. D. i altres** (1995). "The Spousal Assault Risk Assessment Guide". Vancouver: BCAFV. (Ed. cast.: Andrés-Pueyo, A.; López, S. (2004). Barcelona: Publicaciones de la Universidad de Barcelona.)
- Krug, E. G.; Dahlberg, L. L.; Mercy, J. A.; Zwi, A. B.** (2002). *World Report on violence and health*. Ginebra: World z-Health Organization.
- Lipsey, M. W.; Wilson, D. B.; Cohen, M. A.; Derzon, J. H.** (1997). "Is there a causal relationship between alcohol use and violence? A synthesis of evidence". A: M. Galanter (ed.). *Recent developments on alcoholism: Vol. 13. Alcohol and violence* (pàg. 245-282). Nova York: Plenum.
- Medina-Ariza, J. J.; Barberet, M.** (2003). "Intimate Partner Violence in Spain. Findings from a National Survey". *Violence against woman* (núm. 9, pàg. 302-322).
- MTAS (Instituto de la Mujer)** (2002/2006). *Macroencuesta sobre "violencia contra las mujeres"*. Madrid: Ministeri de Treball i Afers Socials.
- O'Leary, D. K. i altres** (2007). "Multivariate Models of Men's and Women's Partner Aggression". *Journal of Consulting and Clinical Psychology* (vol. 5, núm. 75, pàg. 752-764).

- Quinsey, V. L.; Harris, G. T.; Rice, M.; Cornier, C.** (1998). *Violent offenders: Appraising and managing risk*. Washington: APA.
- Redondo, S.; Andrés-Pueyo, A.** (2007). "Psicología de la delincuencia". *Papeles del Psicólogo* (vol. 3, núm. 28, pàg. 147-156).
- Ruiz-Pérez, I. i altres** (2005). *Catálogo de instrumentos para cribado, frecuencia del maltrato físico, psicológico y sexual*. Granada: OSM / Escuela andaluza de salud pública.
- Salber, P. R.; Taliaferro, E.** (2006). *The physician's guide to intimate partner violence and abuse*. Volcano, CA: Volcano Press.
- Sarasua, B.; Zubizarreta, I; Echeburúa, E.; Corral, P. del** (2007). "Perfil psicopatológico diferencial de las víctimas de violencia en la pareja en función de la edad". *Psicothema* (vol. 3, núm. 19, pàg. 459-466).
- Stith, S. i altres** (2004). "Intimate partner physical abuse perpetration and victimization risk factors: a meta-analytic review". *Aggression and violent behaviour* (núm. 10, pàg. 65-98).
- Stout, R. A.** (1993). "Intimate femicide: a study of men who have killed their mates". *Journal of Offenders Rehabilitation* (vols. 3/4, núm. 19, pàg. 125-136).
- Straus, M. A.** (1996). "Morfogénesis social y violencia familiar desde una perspectiva transcultural". A: H. M. Velasco (comp.). *Lecturas de antropología social y cultural* (pàg. 713-730). Madrid: Cuadernos de la UNED.
- Stuart, R.** (2005). "Treatment for Partner Abuse: Time for paradigm shift". *Professional Psychology* (vol. 3, núm. 36, pàg. 254-263).
- Tjaden, P.; Thoennes, N.** (2000). *Extent, nature, and consequences of intimate partner violence. Research Report. Findings from the National Violence Against Women Survey*. U. S. Department of Justice. Office of Justice Programs. National Institute of Justice.
- Walker, L. E.** (1989). *Terrifying Love*. Estats Units: Harper and Row.
- Wilkinson, D. L.; Hamerschlag, J. L.** (2005). "Situational determinants in intimate partner violence". *Aggression and Violent Behavior* (vol. 3, núm. 10, pàg. 333-361).
- Wilson, M.; Daly, M.** (1993). "Spousal homicide risk and estrangement". *Violence and Victims* (núm. 8, pàg. 3-15).

